

EUROASIA JOURNAL

of Social Sciences & Humanities

ISSN 2651-5261

YEAR
2015

VOLUME
2

SINCE 2014

EDITOR
WU YICHENG

ISSUED IN OCTOBER 5, 2015

JOURNAL ID

THE NAME OF JOURNAL	: EUROASIA JOURNAL of Social Sciences & Humanities
FOUNDED IN	: 2014
ISSN	: 2651-5261
ISSUED IN	: OCTOBER 5, 2015
PUBLISHER OF JOURNAL	: IEDSR ASSOCIATION
EDITOR	: WU YICHENG
DIRECTOR OF JOURNAL	: IEDSR ASSOCIATION

SCIENTIFIC COMMITTEE

DR. ZHIHUAN MENCHUAN	MINZU UNIVERSITY
DR. ELENA TINIKOVA	RUSSIAN ACADEMY of SCIENCES
DR. KENES JUSIPOV	KAZAK TRANSPORTATION ACADEMY
DR. A. SHARIF FAKHER	BEIRUT UNIVERSITY
DR. Z. SULEIMENOVA	KAZAKH STATE TEACHER TRAINING UNIVERSITY

CONTENTS

К.А. Аймағамбетова, Ж.Н. Сүлейменова

**БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУЛЫҚТАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Pages 1-5

Maimaiti ANNIWAN

UYGUR YAZARI ZORDUN SABIR VE ONUN ANAYURT ROMANI

Pages 6-7

Даутбек Алан НУРЛАНОВИЧ, Қуаныш АДІЛХАН

**ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В НЕФТЯНОЙ
СЕКТОР РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

Pages 8-15

Umsunay ZHUMASHEVA

**TÜRKİYE – KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİNDE MEDYA SİYASET İLİŞKİSİ VE
KARŞILIKLI ALGILAMALAR**

Pages 16-21

Dr. Nabi KOBOTARIAN (AZEROĞLU)

THE IMPORTANCE OF THE SHIKARI EPIC IN THE TURKISH WORLD

Pages 22-33

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУЛЫҚТАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

К.А. Аймағамбетова, Ж.Н. Сүлейменова

Түйіндеме

Ең маңызды оқу құралы - оқулық. Оқулықтар білім беру жүйесінде мемлекеттік жүйенің тұтастығы шеңберінде қаралуы тиіс. Кітап баланың психикалық және әлеуметтік тұрғыдан дамуына ынталандырудың маңызды қайнар көзі болып табылады. Оқулық мазмұнындағы білімді қамтыған тақырыптар баланың жас, білім, психикалық ерекшеліктеріне лайық құрылуы тиіс. Мақалада бастауыш мектепте оқылатын жаратылыстану бағытындағы оқулықтар, оның білім берудегі басты мақсаты мен міндеттері, оған қойылатын талаптар шегі, сонымен қатар оқушылардың біліктілігін қалыптастыруға мүмкіндік беретін алғышарттар қарастырылады.

Түйінді сөздер: Бастауыш Мектеп, Оқулық, Жаратылыстану Білімдері.

Білім мазмұнының іргетасы бастауыш сыныптарда қаланатыны белгілі. Білім алудың алғашқы қадамында оқушыларға берілетін білім мен тәрбие негізіне келешекте жастардың дұрыс қалыптасуы тікелей байланысты.

Бастауыш сыныптарда білім берудің мазмұнын анықтайтын мемлекеттік құжаттар: мемлекеттік міндетті білім стандарты, оқу бағдарламалары және оқу жоспары. Аталған құжаттарда анықталған талаптарды орындауда басты мәселені шешетін - оқу-әдістемелік кешендер. Бұл кешендерге енетін кешенді құралдар: оқулық, оқулықты пайдаланудың әдістемелік нұсқауы, көрнекі құралдар, пәнге арналған оқу дәптері, түрлі үлестірімелі материалдар.

Мұның ішінде оқу-әдістемелік кешеннің ең бастысы оқулық болып есептеледі.

Оқулық мазмұны:

- мемлекеттік стандарт пен пән бағдарламасының талаптарына негізделіп жазылады;
- оның мазмұнына енетін материалдар оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне лайықты беріледі;
- оқу пәндерінің арасындағы және әрбір сынып аралық байланыстар қамтамасыз етіледі;
- қазіргі таңдағы ғылым мен техника жаңалықтары қамтылады;
- оқушыларға мазмұны жағынан терең, көлемі жағынан шағын түсінікті тілде берілу қарастырылады;
- оқулықтың әдістемелік аппараты мен көрнекілік тұстары тартымды, эстетикалық ұстанымы жоғары болуы тиісті;
- оқулықтың салмағы оқушылардың көтеруіне жеңіл, өте сапалы қағазға басылады.

Бұл мәселелер оқулықтың жалпы жазылуына қойылатын талаптар болса, оның мазмұнының дұрыс құрылуына қойылатын талаптар өз алдына бөлек. Мәселен, әрбір мәтін оқушының күнделікті өмірден көріп-біліп жүрген құбылыстары мен нысандарына байланысты қарауға жағдай туғызатындай болуы, оқушының тілін мен ойын дамытуға жәрдем ететін атаулар мен ғылыми ұғымдардың қамтылуы, сұрақтар мен тапсырмалардың деңгейлеп берілуі т.б. мәселелер. Оқулық білім беру

материалдарымен қатар, онымен жұмыс жүргізудің мақсаты мен мәнін де ашап отырады.

Оқулық даярлау, әсіресе, бастауыш сыныптарға арналаған оқулықтарды жазу қоғам дамуының әр кезеңдерінде ғалым-әдіскерлер, алдыңғы қатарлы оқытушылар мен тәжірибелі мұғалімдер үшін жауапты мәселелердің ең бастысы болған.

Әрине, оқулық жазуда Ресей ғалымдарының үлесі мол. Олардың ішінде ғалым-педагогтар А.Я.Герд, И.Д.Зверева, В.Г.Бейлисон, М.М.Скаткин, К.Сосницкий, Г.М.Донской, В.А.Онищук, К.Ф.Зайцева т.б. бар. Олар оқулық жазу үшін арнайы зерттеулер жүргізіп, педагогикалық, әдістемелік және психологиялық тұрғыдан оқулықтың қандай болуы қажеттілігін анықтап берді.

Мәселен, Д.Д.Зуевтің оқулыққа байланысты айқындаған идеологиялық, психологиялық, эстетикалық, полиграфиялық, экономикалық талаптары оқулық жазудың мазмұнына қойылатын негізгі өлшемдер болып табылады [1]. Оқулық жазу мәселелері қазақтың алдыңғы қатарды ағартушы ғалымдарының да назарында болғаны анық. Олардың қатарында Ы.Алтынсарин, Ж.Аймауытұлы, А.Байтұрсынұлы, М.Жұмабайұлы т.б. атай аламыз.

Қазақстан Республикасында 1968 жылдары білім беру мазмұнын қайта құрумен байланысты берілетін білімнің өлкетанулық тұстарын күшейтуге көңіл бөлінді. Осыған орай бастауыш сыныптарға барлық пән бойынша жергілікті жердің материалдарын қамтуға жағдай жасайтын оқулықтар жазу мәселесі қолға алынды. Осындай оқулықтардың бірі - 2- сыныпқа арналған «Табиғаттану» (Авторлары: Қ.Аймағамбетова, Б.В.Мұқанов) оқулығы болды. Осы кезден бастап бастауыштың барлық сыныптарына Қазақстан табиғатына негізделген оқулықтар жарық көріп, мектептердің қолданысына енді. Оқулық авторларының құрамына ғалымдар, әдіскерлер, тәжірибелі мұғалімдер енді. Олардың қатарында: К.Аймағамбетова, К.Жүнісова, А.Бірмағамбетов, Т.Мұсақұлов, Т.Кургулин т.б. болып, 1996 жылға дейін Қазақстан мектептерінде қолданыста болды.

Қазақстан Республикасы тәуелсіз мемлекет болғаннан кейін Елбасы Н.А.Назарбаевтың ұсынуы бойынша Республикада бастауыш және орта мектептерге арналған жаңа буын оқулықтарын шығару қолға алынды. Бұл оқулықтар мазмұнында Қазақстанның табиғатын ғана емес, қазақ халқының әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін қамти отырып, оқушыларды Отанын сүйуге, ұлттық құндылықтарды сыйлауға, оның байлығын, мәдениетін, әдебиетін білуге тәрбиелеу жағы қарастырылатындай болды.

Оқушыларға білім беруге арналған оқулықтармен айналысу өте үлкен жауапкершілікті жүктейтіні ескеріліп, республикада арнаулы ғылыми-тәжірибелік «Оқулық» орталығы құрылды. Бұл орталық барлық білім беру деңгейлері бойынша оқулықтарды сараптамадан өткізумен айналысты. Сонымен қатар, жаңа авторларға көмек көрсету мақсатымен «Авторлар мектебі» деп аталатын әдістемелік семинарлар өткізіліп тұрды.

Оқулықтардың сапасын арттыру мақсатымен «Оқулық» орталығы арқылы жүйелі түрде бүкіл пәндер бойынша авторлармен семинарлар өткізіліп, онда тәжірибелі мектеп мұғалімдерін, әдіскерлерді, баспа қызметкерлерін қатыстырып, олардың оқулықты талқылауы жүргізіліп отырды. Осы арқылы оқулықтың тек мазмұны мен құрылысы

ғана емес, олардың полиграфиялық, тілдік, эстетикалық жақтары толық талданатын болды.

2006 жылы Білім және ғылым министрлігі арқылы «Жаңа буын оқулықтары: қазіргі жағдайы, дайындау мәселесі, болашағы» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция өткізіліп, онда жақын және алыс шеетелдерден келген белгілі ғалым-әдіскерлермен бірлесе отырып, қазіргі таңдағы оқулықтарды дайындаудың көкейкесті мәселелері талқыланды.

Оқулық жазу мәселесін жан-жақты қарастырудың басты себебі мұғалімнің оқушыға білім берудегі басты құралы оқулық болуымен, оның білімдік, тәрбиелік, жалпы айтқанда, көп жақты маңызы дұрыс және ғылыми негізделуіне байланыстылығы. Оқулықты пайдалану арқылы ғана мұғалім әр тақырып мазмұнының не мәселе қозғайтынын, оның білімдік, тәрбиелік және дамытушылық мазмұнын көре алады. Оқулық арқылы ғана мұғалім оқушыға жүйелі түрде ғылыми ұғым қалыптастырады. Әрине, оқулықты дұрыс пайдалану, оның ғылыми мазмұнын ашу - мұғалімнің әдістемелік шеберлігіне байланысты жүзеге асатын өз алдына жеке мәселе.

Бұл жоғарыда айтылғаннан оқулық жазу мәселесінің мемлекеттік мәселе екенін және қаншалықты жауапты және күрделі екенін көреміз.

Көпшіліктің пікірінше, оқулықтың мазмұны тек оқушы үшін деген түсінік бар. Шындығына келсек, оқулықтың мазмұны, негізінен оқушыға бағытталады, сонымен қатар, оқулық ата-аналардың жәрдем беруіне керекті тұстарын да қарастырады, мұғалімнің баса көңіл аударатын мазмұнды да қамтиды яғни оқулық үшжақты мәселені шешуге арналады. Сонымен оқулық білім беруді жан-жақты қарастыратын күрделі де, маңызды оқу құралы болып есептелеп, оқушыларды дамытудың көзіне айналады.

Белгілі француз педагогі А.Шонне оқулықтың ұлтты қалыптастыратын феномен екендігін айтқан еді. Сондықтан да әрбір автор оқушының алғашқы білім, ғылыми ұғымдарды түсінуге ұмтылысын, қызығуын тудыратын және жүйелі білімін қалыптастыратын оқулық екенін ескеруі керек.

Академик М.В.Рыжаков оқулық мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатысты реттейтін және оқушыларды білімге ұмтылдыратын құрал деп көрсетеді. Қазіргі таңда оқулық мазмұнына қойылатын психологиялық, педагогикалық, дидактикалық талаптар күшейіп отыр. Оқулықты құруда оның білімдік, тәрбиелік, дамытушылық, ынталандырушылық және өздігінен білім алушылық қызметі ескерілуіне тиісті.

Білім саласының алуан түрлілігіне қарай оқулықтар да сан алуан. Осылардың қай-қайсысын алсақ та жалпы оқулықтарға қойылатын талаптарды орындаумен қатар, өзіндік ерекшеліктерімен нақтыланады. Соның бірі бастауыш сыныптарда оқылатын «Дүниетану», «Қоршаған орта» немесе «Табиғаттану» деп аталатын пән. Пәннің ерекшелігі мен күрделілігі оқушыларға бүкіл жаратылыстану ғылымдарының бастамасынан білім беруге арналуында. Күрделілік жаратылыстану ғылымының бірнеше саласынан (география, ботаника, зоология, химия, физика, экология т.б.) берілетін білімді оқушылардың жас ерекшелігіне қарай іріктеумен байланысты туындайды.

Оқулықтың мазмұны бағдарлама талаптары бойынша оқушылардың жас ерекшелігін ескере отырып және ғылыми негізделіп, тәжірибелік талқыдан өткен, ғылыми деректерді, нысандарды, табиғат құбылыстарын қамтуға тиісті. Сондай-ақ берілетін ғылыми ұғымдар оқушыларды күнделікті қоршаған ортада кездесетін нақты нысандарға негізделуге тиісті.

Бұл оқушылардың күнделікті бақылау жүргізуіне жағдай жасап, қызығушылықтарын арттырып, салыстырып, әрбір құбылыстың себеп-салдарын табуға ұмтылдырып, білім берудің өлкетанулық қағидатын жүзеге асыруды қамтамасыз етеді. Нәтижесінде оқулықтың оқушылардың жүйелі ойын дамыту, материал мазмұнын өмір тәжірибесімен байланыстыру, шығармашылық қабілеттерін және интеллектуальдық икемділіктерінің дамуына жағдай жасауға бағыттау қызметі артады.

Қазақстандық белгілі психолог М.Мұқанов бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін зерттей отырып: «Егер мектепке дейінгі кезде баланың ойын әрекеті басым болса, енді олардың психикасын оқу әрекеті қамтиды», - дейді. Яғни, оқушының психикасы, көңіл-күйі оқулық мазмұнымен байланыстылығын көреміз. Бастауыш сыныптан бастап оқушылар барлық пән бойынша ғылыми ұғымның негізін меңгеруге тиісті. Ғалым, психолог А.В.Усованың пікірі бойынша, кез келген пәннің мазмұнына ғылыми ұғымдар, деректер, табиғат заңдылықтары енуге тиісті [2]. Осы айтылған талаптарды қамтамасыз етуге негіз болатын пән - жоғарыда аталған «Дүниетану» пәні. Себебі, бұл пән бүкіл жаратылыстану ғылымының бастапқы ұғымдарын білуге бағытталған. Мұның мазмұнына мына материалдарға байланысты ғылыми ұғымдар енеді:

- географиялық: жердің пішіні, жер бедері, топырақ, су, ауа;
- биологиялық: тірі табиғат - өсімдік, жануар, олардың тіршілігіне қажетті жағдайлар, тіршілік ортасы, олардың бір-бірімен байланысы;
- физикалық: жылу және оның жер бетіне таралу заңдылығы;
- адам, табиғат, қоғам, олардың бір-бірімен байланысы, экологиялық мазмұндағы материалдар;
- химиялық: заттардың қасиеті (судың, топырақтың, ауаның, пайдалы қазбалардың т.б.);

Осыған қарап бастауыш сыныпта оқытылатын бұл пәннің бүкіл жаратылыстану ғылымының негіздерінен ғылыми ұғым беруге, олардың арақатысын ұғынуға жағдай жасауға арналғандығын көруге болады.

Сонымен қатар, бұл оқулықты жазуда ескерілетін басты мәселелер:

- оқулықта берілетін материалдар оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай болуы;
- оқу материалының тілі түсінікті, ұғуға жеңіл, қызықты, тартымды, көңіл-күйге жағымды әсер ететіндей болуы;
- жаңа материалдың мазмұны оқушылардың бұрын алғын білімдерін кеңейтіп, тереңдете түсуге жағдай жасауға тиісті;
- оқулықтың әдістемелік бөлімі оқушылардың жекебастық ерекшеліктерін ескеретін мақсатпен деңгейлеп берілуге тиісті [3].

Бірінші деңгей – оқулықтағы теориялық материалдарды меңгеруге бағытталуы. Екінші деңгей- теориялық материалды өмір тәжірибесімен байланыстыра білу (меңгерген білімін тәжірибе жүзінде пайдаланып, өзінің қызығушылығын арттыру). Үшінші деңгей

- шығармашылық әрекетін қалыптастыруға бағытталуы. Бұл талап оқулықтағы материалдың әрбір тарауы бойынша жүйелі түрде жүзеге асып отырады. Оқулық мазмұнының оқушылар үшін тартымды да қызықты болуы оның эстетикалық безендірілуіне де байланысты. Оқулықтың эстетикалық тұстарына географиялық карталар, сызбалар, суреттер мен бейнелі суреттер т.б. жатады. Бұлардың бәрі, біріншіден, мәтіннің мазмұнымен тығыз байланысты болса, екіншіден, эстетикалық талаптарға сай, үшіншіден, нақты заттар мен құбылыстарды өз мәнінде көрсететін, төртіншіден, оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай, көрнекі де тартымды болуға тиісті.

Қазіргі таңда Қазақстанда оқулық даярлауға байланысты ғылыми-әдістемелік тәжірибелер жинақталып, жоғарыда келтірілген талаптар дұрыс орындалуда.

Пайдаланылған Әдебиет

Зуев Д.Д. Школьный учебник. Москва, Педагогика, 1983.

Усова А.В. Формирование у школьников научных понятий в процессе обучения. Москва, Педагогика, 1986.

Қ.Аймағамбетова. Дүниетануды оқытудың теориясы мен технологиясы. Алматы. Полиграфия, Сервис, 2006.

UYGUR YAZARI ZORDUN SABIR VE ONUN ANAYURT ROMANI

Maimaiti ANNİWAN
Çin İslam Cemiyeti

Geniş Özet

Çin Kültür Devrimi'nde sonra, 1980'li yıllardan başlayarak gelişmiş Çağdaş Uygur edebiyatında romancılık, özellikle tarihi romancılık ivme kazandı. Bugüne kadar 300'e yakın tarihi roman yayınlandı. Bunun üçten ikisi tarihi romanlardır. Bunun içinde yazar Zordun Sabır'ın (1935—1998) *Anayurt* trilojisi, bugüne kadar Uygur edebiyatı çevrelerinde hakkında en çok söz edilen bir tarihsel romandır. Yazarın kendisi ve eserleri 2000'li yıllardan başlayarak araştırma konusu olmuştur. Fakat yazar ve onun bu önemli yapıtı olan *Anayurt* romanı, Türk dünyasına neredeyse hiç bilinmemekte. Bu konuda kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Zordun Sabır kimdir? Zordun Sabır 20.yüz yıl Uygur edebiyatı tarihinde çok önemli yeri olan yazarlardan birisidir. O çağdaş Uygur hikâyeciliğinin temelini atmakla birlikte onun gelişmesine, sanatsal değer kazanmasına öncülük etmiştir. O özel üsluplu, seçkin eserleriyle durgun, geride kalmış, siyaset için hizmet eden çağdaş Uygur hikâyeciliği ve romancılığına yeni kan, yani can vermiştir. O sağlam sanat yeteneğini kullanarak Uygur hikâyeciliğinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş ve onu yeni seviyeye yükseltmiştir. Aynı zamanda O Uygur hikâyeciliğini yurtdışına tanıtmış, Uygur edebiyatının temsilcisi olarak adını duyurmuştur.

Zordun Sabır 1937 yılın ilkbahar aylarında Şincan İli vilayeti Gulca ilçesi Yenitam köyü Bostan mahallesinde bir çiftçi ailesinde doğdu. 1942 yılında annesi vefat etti. Babası büyük zorluklarla onu okuttu. O İlk eğitimi doğduğu köyde aldıktan sonra, Gulca şehrinde ortaokulda okudu ve lise düzeyindeki öğretmen okulundan mezun oldu. 1957—1962 yılları arasında Çin Kuzey Batı Enstitüsünde öğretmenlik yaptı, Çinlilere Uygurca öğretti ve Klasik Uygur Edebiyatı alanında uzmanlaştı. Fakat esas ilgilendiği alan yazarlık oldu. Bu dönemde Çin'de artan siyasi hareketler nedeniyle meslek hayatından uzaklaştırıldı, 1964 yılında okuldan ayrılmak zorunda kaldı ve memleketine dönüp, Gulca 2. Ortaokulunda Edebiyat öğretmeni oldu; 1966.yılında başlayan Kültür Devrimi'nde işinden kovuldu, Devrimci solcular, hatta öğrencileri tarafından hakaret ve işkencelere maruz kaldı, Sonra doğduğu mahallede çiftçi olarak çalıştı. 1972'den sonra, herkesçe bilindiği edebiyat hocalığı vesilesiyle siyaset amaçlı yazı işleriyle uğraştı. Ancak yazdığı güzel hikâyeleriyle kısa sürede tanındı. Yazar bu dönemde birçok hikâye yazdı, bu eserleri sosyalist gerçekçilikten yana olsa da, dil, üslup, sanat değeri yönünden hayli dikkat çekti.

Yazar 1980 yılında ilk romanı *Avral Rüzgâr'ını* yayınladı. Bu Uygur romancılığı tarihinde ilk en güzel roman olarak değerlendirildi. 1983'te ikinci romanı *Arayış* yayınlandı ve okuyucular, özellikle gençler arasında büyük ilgi gördü. Yazar bu yıllarda birçok nadir hikâye, uzun hikâyeler yazarak, Uygur hikâye sanatının en önemli öncüsü ve temsilcisi oldu.

Ekim 1987'de Zordun Sabır davet üzerine Batı Almanya'da ziyaret ve seyahatte bulundu. Bu sırada Berlin üniversitesinde Uygur Edebiyatı hakkında konferans verdi, konuşması Almanya'da *Türkoloji Araştırmaları* dergisinde yayınlandı. 1988'de yazar yine davet üzerine Suudi Arabistan'a gidip hac ibadetini yaptı, kral Abdülaziz'le görüştü ve Müslümanlara verilen Faysal Ödülü'nü aldı.

Zordun Sabır 1990'lardan sonra Çin Yazarlar Derneği'nin daimi heyet üyesi, Şıncan Yazalar Derneği'nin reis yardımcısı oldu. Bu dönemde O bir yandan hikâye, roman yazmayı devam etti, bir yandan Uygur edebiyatının gelişmesi için önemli görevleri yaptı. Yazar tüm gücünü sarf ettiği önemli eseri *Anayurt* romanını yazdığı sürece çok çalıştığı, yorulduğu için eseri tamamlayıp iki hafta sonra, 13 Ağustos 1998'de vefat etti.

Zordun Sabır 26 senelik yazarlık hayatında Uygur edebiyatı için çok değerli mirasları bıraktı. 4 romanı, 15 uzun hikâyesi, 60 tan fazla hikâyesi, 20 parçadan fazla şiiri, 5 parça piyesi ve senaryosu, 3 parça edebi raporu, iki parça edebi hatırası yayınlandı, bunların çoğu yazarın kendisi hayattayken 21 kitabında tertiplendi. 1992'de Tanrıdağ dergisi yaptığı ankette Uygur okuyucuları en seven üç yazarın birisi oldu. 1979'dan başlayarak Birçok hikâyesi Şıncan'da çeşitli ödüller kazandı. *Arayış* romanı 1983'te Çin azınlık edebiyatı ödüllendirme etkinliğinde en iyi roman ödülüne layık görüldü. *Anayurt* romanı 2002'de Gülizar ödülünü kazandı. Bir romanı (*Arayış*) ve 43 parça hikâyesi Çinceye çevrildi, *Anayurt* romanı Kazakçaya çevrildi.

Anayurt romanı, Zordun Sabır'ın bir tek tarihsel romandır ve en son yazdığı romandır, yazarın vefatından iki yıl sonra birçok sansürlerden geçerek yayınlanmıştır. Üç ciltten oluşan bu roman 2000 yılında Şıncan Gençlik Yayın Evi tarafından yayınlandı ve büyük ilgiyle karşılandı. Çağdaş Uygur romanları arasında en çok satılan tarihsel roman oldu. 2009 yılından sonra Şıncan Halk Yayınevi tarafından yedi kez basıldı, Mart 2015' teki son basımda 36 bin adet yapıldı.

Anayurt romanı, 1944 -1946 yıllar arasındaki üç vilayet inkılabını, bu süreçte kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyeti vakalarını konu alır. Romanın girişinde şöyle ifadeler yer almaktadır: “Yazarın ağır çalışarak tamamladığı bu büyük yapıtında, çok belirgin ve gerçek olan bir tarihi süreç konu alınmış, karışık his duygularla dolu ince tasvirleri, çekici edebi üslubu ve akıcı güzel edebi diliyle tüm bir dönemin tarihi tablosu başarılı bir şekilde çizilmiştir.”²

Yazar bu romanı yazmayı planladıktan sonra 15 senede tamamlayabilmiştir. Fırsat bulduğu zaman şehir ve köyleri gezerek, o inkılabı katılan asker ve komutanlardan hayatta olanları ziyaret etmiş, not almış, müzelerde bulunan arşivleri inceleyerek, zamanındaki Çin yöneticilerinin tarihsel kayıtları ve hatıralarını elde etmiştir.

Aslında *Toprak Sevgisi* başlığı altında yazılan bu roman, yayınlanmadan önce başakların önerisiyle *Anayurt* başlığına değiştirilmiştir. *Anayurt* romanının meydana gelmesiyle birlikte zordun Sabır üzerine araştırmalar gündeme geldi. Uygur eleştirmenler romanın başarısını değerlendirdi ve onu zordun Sabır romancılığının en üst seviyesini temsil eder görüşünü savundu. Fakat *Anayurt* romanı üzerinde bugüne kadar ne yurtiçi, ne yurt dışında bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bu nedenle “Zordun Sabır'ın *Anayurt* Romanı Üzerine Bir İnceleme” yüksek lisans çalışmasınabaşladım, önce üç ciltli (1758 sayfalı) *Anayurt* romanını Türkçeye çevirdim, sonra yazar ve onun bu romanı üzerinde detaylı olarak inceleme yaptım. Fakat bu çalışma genel tanımlama niteliğindedir, bir sonraki çalışmalara vesile olsun istedim, çünkü üzerinde daha araştırılacak konular bulunmaktadır. Dolayısıyla, yaptığımız bu çalışmanın Türk Edebiyatı çevrelerine, özellikle Uygurların yakın tarihi ve Çağdaş Uygur Edebiyatıyla ilgilenenlere yararlı olur kanaatindeyim.

ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В НЕФТЯНОЙ СЕКТОР РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Dautbek ALAN (Даутбек Алан НУРЛАНОВИЧ)

Kuanış ADILHAN (Куаныш АДІЛХАН)

Для рассмотрения современного состояния регулирования инвестиций следует выяснить, для чего необходимо специальное законодательство об инвестициях.

После распада СССР во всех государствах - участниках СНГ стало действовать в принципе их национальное законодательство, а по не урегулированным этим законодательством вопросам в переходный период продолжали действовать нормы законодательства Союза ССР, если они не противоречат конституциям и национальному законодательству.

Что же касается Казахстана, то наша республика явилась одной из первых по принятию своего законодательства в области иностранных инвестиций. С момента провозглашения государственной независимости в Республике Казахстан формируется фундамент правовой базы, необходимый для бизнеса и инвестиций. В его основании находятся конституционные принципы и нормы, предусматривающие равную защиту государственной и частной собственности, право каждого на свободу предпринимательской деятельности, свободное использование своего имущества для любой законной предпринимательской деятельности. Впервые Закон РК «Об иностранных инвестициях» был принят 7 декабря 1990 года. Впоследствии с принятием Закона РК «Об инвестициях» от 8 января 2003 года Закон РК «Об иностранных инвестициях» от 7 декабря 1990 года утратил силу.

Для регулирования инвестиций наряду со специальными законами («Об инвестициях» и «О недрах и недропользовании») существенное значение имеют Гражданский Кодекс, общие законодательные акты о собственности, о займе, налоговое и таможенное законодательства.

В условиях становления независимого Казахстана и перехода к рыночной экономике, многочисленные поправки в национальное законодательство страны во многих случаях направлены на улучшение правовой среды для инвестиционной деятельности и формирование эффективной системы государственного регулирования. Серьезной проблемой становится несоблюдение, игнорирование и имеющиеся факты нарушения правовых норм в деятельности государственных органов, установленных действующим законодательством страны, в особенности на уровне местных органов власти.

Действующее законодательство в целом создает необходимые основополагающие условия для вложения инвестиций на территории Казахстана. В частности, в статьях 4, 5, 8 и 17 Закона РК «Об инвестициях» 2003 года для них предусмотрены законодательные гарантии по защите прав, одинаковый правовой режим в сравнении с отечественными инвесторами, упрощенная процедура регистрации совместных и иностранных предприятий, возможность приобретения земли и недвижимости, свобода предпринимательской деятельности, а также гарантии прав при национализации и освобождение от обложения таможенными пошлинами при импорте оборудования для реализации инвестиционного проекта.

Среди иностранных и отечественных инвесторов недропользование остается наиболее предпочтительной сферой вложения прямых инвестиций. За прошедшие годы реформ в этой сфере создано необходимое законодательство и система государственного регулирования инвестиционной деятельности.

В сентябре 1997 года функции Рабочего органа Правительства по лицензированию недропользования были возложены на бывший Госкоминвест, который являлся специальным правительственным органом по подготовке и заключению контрактов с недропользователями.

С момента создания в соответствии с Указом Президента Республики Казахстан от 8 ноября 1996 г. Государственного комитета Республики Казахстан по инвестициям, которое с 22 января 1999 г. преобразовано в Агентство Республики Казахстан по инвестициям, инвестиционный климат в стране, по общим оценкам, претерпел изменения в положительную сторону, чему способствовали сохранение благоприятной макроэкономической и социально-политической ситуации, структурные реформы в экономике, последовательное обновление законодательства и т.д.¹. Особое значение имело продолжение административной реформы, в рамках которой был создан специализированный орган, отвечающий за привлечение прямых инвестиций в приоритетные секторы экономики².

Казахстан получил более 4/5 всех прямых иностранных инвестиций, поступивших в Центральную Азию, намного опередив другие страны этого региона. В Центральной Азии пятый год подряд наблюдался рост и по объему прямые иностранные инвестиции уже превосходили Западную Азию. Благодаря инвестиционной политике, направленной на привлечение прямых инвестиций и оказание им государственной поддержки, несколько активизировался приток капитала в ранее не столь привлекательные среди инвесторов отрасли национальной экономики. В это же время подписаны крупные контракты в нефтегазовом секторе, которому инвесторы традиционно отдают предпочтение для вложения инвестиций.

Немалую роль в укреплении инвестиционной привлекательности страны сыграли мероприятия информационно-презентационного характера и создание механизмов интерактивного диалога между государством и инвесторами (Совет иностранных инвесторов при Президенте Республики Казахстан; регулярные встречи главы государства с ведущими инвесторами; круглые столы инвесторов, организуемые Госкоминвестом; Алматинский инвестиционный саммит и т.д.).

Очевидно, что достигнутые позитивные тенденции могут быть сохранены и упрочены лишь при последовательном продолжении избранного курса, тем более, что общемировые инвестиционные процессы вследствие финансового кризиса в Азии, России и Бразилии приобретают неблагоприятную динамику, характеризующуюся ростом недоверия инвесторов к развивающимся рынкам, к которым по большинству показателей относится также Казахстан.

Кроме того, сохраняется негативная тенденция ухудшения ценовой конъюнктуры на мировом рынке для основных экспортных позиций Казахстана. В качестве крайне

¹ Агентство Республики Казахстан по инвестициям // www.gov.kz

² Указ Президента Республики Казахстан «О преобразовании Государственного комитета Республики Казахстан по инвестициям» // Казахстанская правда. - 1999 г. - 22 января.

отрицательного сценария, нельзя исключать среднесрочный спад активности на мировом рынке нефти, что может негативно повлиять на темпах реализации проектов по освоению казахстанских месторождений углеводородного сырья и его транспортировке на внешние рынки сбыта.

Последовательное осуществление одного из главных долгосрочных приоритетов Стратегии развития Казахстана до 2030 года, предусматривающего экономический рост на основе иностранных инвестиций и внутренних сбережений, диктуется в первую очередь факторами внутреннего развития, основными из которых по-прежнему остаются дефицит внутренних накоплений и низкие объемы капиталовложений в реальный сектор экономики. В этих условиях государство обязано поставить в известность иностранных и отечественных инвесторов о сохранении ориентации на обеспечение экономического роста и поощрение притока инвестиций, в том числе посредством повышения статуса и укрепления полномочий специализированного государственного органа, уполномоченного представлять Республику Казахстан перед инвесторами³.

В процессе продолжения демократических реформ большое значение приобретает совершенствование и последовательное осуществление государственной политики в области прямых инвестиций. Без существенных инвестиций на современном этапе развития невозможно обеспечить кардинальную модернизацию национальной экономики и достижение качественных перемен в ключевых отраслях и отдельных регионах страны, в том числе и в нефтяной сфере. Либеральная инвестиционная политика с ясными, эффективными и строго соблюдаемыми законами, исполняемыми беспристрастными государственными органами, является наиболее мощным стимулом к росту притока прямых инвестиций в развитие национальной экономики.

Закон Республики Казахстан «О государственной поддержке прямых инвестиций» позволил разработать и принять комплекс необходимых нормативных правовых актов и сформировать систему государственной поддержки прямых инвестиций в приоритетные секторы экономики. Указом Президента Республики Казахстан 5 апреля 1997 года был определен конкретный перечень приоритетных секторов для привлечения прямых инвестиций. В отличие от ранее действовавшего списка принятый в августе 1998 г. новый список наиболее важных производств носит более конкретный и развернутый характер. При этом уточнены отдельные позиции, что имеет немаловажное значение для многих прямых инвесторов⁴. В приоритетных секторах экономики между Агентством Республики Казахстан по инвестициям и утвержденными инвесторами было заключено 85 контрактов. По условиям контрактов инвесторы взяли обязательства по вложению в реализацию проектов прямых инвестиций в объеме 314,2 млн. долл., в том числе в основной капитал - 271,0 млн. долл.⁵

Указанные мероприятия неоднократно рассматривались в следующих постановлениях Правительства от 21 октября 1998 г. N 1075 «О Плане мероприятий Правительства Республики Казахстан, высказанных в Послании народу Казахстана 30 сентября 1998

³ Стратегия развития Казахстана до 2030 года. – Алматы: :Ғылым, 1997.

⁴ Закон Республики Казахстан «О государственной поддержке прямых инвестиций» от 28 февраля 1997 г. // Казахстанская правда. – 1997. – 28 февраля.

⁵ Kazakhstan is transforming Investment Policy // Kazakhstan/ - The International Business magazine. – 2006. - № 2. – P.21-23.

г.» и постановления Правительства от 19 февраля 1998 г. N 119 «О Плане мероприятий по реализации Программы действий Правительства Республики Казахстан на 1998-2000 годы». На их основе была разработана Программа привлечения прямых инвестиций в Республике Казахстан на период 1999-2000 гг.⁶

В 1998 году иностранные инвесторы столкнулись на территории республики с рядом конфликтных ситуаций, негативно повлиявших на инвестиционный имидж Казахстана. В большинстве подобных случаев для их разрешения они обратились в судебные органы, находящиеся за пределами страны. Это было связано с несовершенством судебной системы Казахстана, что приводило к снижению уровня доверия среди инвесторов, которые для решения спорных вопросов предпочитали обращаться к международным арбитражным органам.

В целях повышения уровня качества принимаемых законодательных актов и обеспечение их неукоснительного исполнения на всей территории страны Правительство Казахстана постоянно совершенствует нормативно-правовую базу инвестиционной деятельности, в частности в нефтяную сферу. Так, например, на заседании Парламента страны были пересмотрены Общая и Особенная часть Гражданского кодекса, с принятием которой совершенствуется процесс формирования правовой основы для ведения и регулирования товарно-денежных и иных имущественных отношений при сохранении равенства всех участников. По новому законодательству пересмотрен порядок работы по сокращению видов предпринимательской деятельности, подлежащих лицензированию; упрощению процедур получения лицензий, виз и других согласительных и разрешительных документов, регистрации недвижимости и отвода земли, системы регистрации иностранных граждан. Обеспечивается транспарентность законотворческого процесса для сообщества отечественных и иностранных инвесторов. В настоящее время проекты законодательных и нормативных правовых актов, непосредственно затрагивающие законные права и интересы инвесторов, в обязательном порядке согласовываются с Агентством Республики Казахстан по инвестициям, который рассматривает их с учетом мнения самих инвесторов.

Большое значение для повышения деловой и инвестиционной активности в стране приобретает практическое соблюдение правовых норм действующего законодательства. В этих целях необходима дальнейшая реализация в центральных и местных исполнительных органах специальных учебных программ, направленных на повышение юридических знаний у государственных служащих, а также систематическое проведение их аттестации на знание основ законодательства Республики Казахстан.

Одним из первых мероприятий явилось обеспечение взаимодействия с международными арбитражными организациями, решениям которых доверяют большинство иностранных инвесторов.

Особое внимание уделяется обучению казахстанских специалистов по международному праву в области разрешения инвестиционных споров и повышению их квалификации путем организации их стажировки в международных арбитражных организациях. Агентство Республики Казахстан по инвестициям оказывает содействие инвесторам в

⁶ Постановление Правительства «О Плане мероприятий Правительства Республики Казахстан» от 21 октября 1998 г. N 1075 // Казахстанская правда. – 1998. – 21 октября.

разрешении споров в досудебном порядке, поскольку судебные разбирательства нежелательны как для инвестора, так и для Республики Казахстан.

При проведении рекламно-информационной работы за рубежом, заключении межправительственных соглашений о поощрении и взаимной защите инвестиций, налаживании международного инвестиционного сотрудничества отсутствует системный подход для наращивания целенаправленных усилий по поиску и привлечению новых инвестиций в казахстанскую экономику. Для активизации привлечения прямых иностранных инвестиций в Казахстан предстоит определить страны с разбивкой на три основные группы.

В *первую группу* будут включены страны, вкладывающие инвестиции в Казахстан в объеме свыше 100 млн. долл. в среднем за год в течение пяти последних лет или свыше 10% от общего объема притока прямых иностранных инвестиций, а также страны, обладающими высокими потенциальными возможностями для инвестирования. В частности, в эту группу могут войти США, Великобритания, Германия, Франция, Япония, Турция и Нидерланды. Среди них наиболее активными в Казахстане были инвесторы из США и Великобритании, Япония. Предстоит активизировать работу по привлечению инвестиций из Германии, Франции, Гонконга и Нидерландов.

Во *вторую группу* войдут страны, размещающие инвестиции в объеме от 50 млн. до 100 млн. долл. или от 5 до 10% от общего объема прямых иностранных инвестиций, а также страны, имеющие потенциальные возможности для инвестирования на уровне данной группы. В ее состав, в частности, могут войти: европейские страны: Швейцария, Италия, Бельгия (включая Люксембург), Швеция, Испания, Дания, Норвегия; азиатские страны: Гонконг (КНР), Сингапур, Республика Корея, Китай и другие страны.

Третья группа состоит из стран, вкладывающих инвестиции в объеме от 5 млн. долл. до 50 млн. долл. или от 1 до 50 % от общего объема прямых иностранных инвестиций, а также страны, обладающие потенциальными возможностями для инвестирования на уровне данной группы. В третью групп могут войти следующие страны: в Европе: Финляндия, Австрия, Португалия, Россия; в Азии: Малайзия, Индонезия; в Америке: Чили, Бразилия, Мексика; другие страны: ЮАР, Израиль, арабские страны Ближнего и Среднего Востока. В выбранных странах осуществлялся систематический сбор информации по инвестиционным вопросам с участием дипломатических миссий Республики Казахстан за рубежом, и формировать специализированные банки данных, также составление прогнозов инвестиционной активности данных стран.⁷

По инициативе бывшего Госкоминвеста были внесены изменения и дополнения в ряд законодательных и нормативных правовых актов Республики Казахстан, направленные на создание более благоприятных условий для инвестиционной деятельности недропользователей. В целях реализации инвестиционных проектов по освоению крупнейших нефтегазовых месторождений Северного Каспия и Карачаганак внесены поправки в Указы о налогах и о таможенном деле. Кроме того, утверждены новые положения о порядке заключения контрактов на проведение операций по недропользованию в Республике Казахстан.

⁷ Агентство Республики Казахстан по инвестициям // www.government.kz.

Следующим мероприятием оптимизации сферы недропользования стало утверждение перечня месторождений и территорий Республики Казахстан по углеводородному сырью для проведения операций по инвестиционной деятельности. Так, в сфере недропользования бывшим Госкоминвестом было заключено 123 контракта, по условиям которых недропользователями взяты обязательства по вложению прямых инвестиций в объеме около 8,0 млрд. долл. При этом на углеводородное сырье приходится 28% контрактов. Вместе с тем, следует отметить, что на углеводородное сырье приходится большая часть прямых инвестиций -90%.

Агентством Республики Казахстан по инвестициям выдано 188 лицензий на разведку и добычу полезных ископаемых, в том числе 19 лицензий по углеводородному сырью. В Республике Казахстан постановлением Правительства Республики Казахстан была утверждена и действует *Программа привлечения прямых инвестиций в Республике Казахстан*. Целью Программы является формирование мощного притока прямых инвестиций в интересах обеспечения прогрессивных структурных сдвигов и модернизации казахстанской экономики, достижения устойчивых темпов экономического роста страны. Основными задачами Программы являются: улучшение общего инвестиционного климата; активизация привлечения новых инвестиций; совершенствование системы государственной поддержки инвестиций.

Привлечение прямых инвестиций в Республике Казахстан должно быть основано на соблюдении следующих *основных принципов инвестиционной политики государства*.

- *Стабильность и предсказуемость*. Качество инвестиционного климата страны для многих инвесторов определяется в первую очередь не видами и размерами предоставляемых льгот и преференций, а социально-политической и макроэкономической стабильностью. Как показывает международная практика, приток прямых инвестиций в развитие экономики нарастает постепенно, по мере сохранения и укрепления в стране стабильности, роста уровня предсказуемости и доверия инвесторов к государственной политике, создания благоприятных условий для инвестиционной деятельности.

- *четкие, прозрачные и однозначные правовые нормы*, регулирующие инвестиционную деятельность, отвечающие мировым стандартам. Инвестиционные права должны быть ясными и понятными для всех инвесторов. Они должны исключать условия для бюрократизма и коррупции, а также возможности несправедливого получения льгот и преимуществ. Последовательная ликвидация всех барьеров, препятствующих инвестициям, развитию производства и торговли, является составной частью инвестиционной политики.

- *Защита законных прав инвесторов*, неукоснительное соблюдение и защиту прав инвесторов на всех уровнях власти. Любое ущемление прав инвесторов ведет к падению инвестиционного имиджа страны и уровня доверия к государственным органам. Ведущая роль в оказании помощи и содействия иностранным и отечественным инвесторам принадлежит Агентству Республики Казахстан по инвестициям, единственному государственному органу, уполномоченному представлять Республику Казахстан перед инвесторами. Важное значение имеет также защита прав и законных интересов инвесторов, действующих на внутреннем фондовом рынке, и соблюдение всеми его участниками действующего в стране законодательства.

- *Равные условия для деятельности иностранных и отечественных инвесторов*, что предусмотрено действующим законодательством Республики Казахстан. Не должно быть различий, преимуществ или предпочтений в пользу отдельных инвесторов, независимо от их страны происхождения.
- *Соблюдение условий контрактов и международных соглашений*, что повышает уровень доверия к Республике Казахстан и способствует росту притока прямых инвестиций. Любое необоснованное одностороннее нарушение контрактов или соглашений ведет к негативной реакции со стороны инвесторов. Как показывает опыт, первопричиной инвестиционных споров служит недостаточная проработка приватизационных контрактов с точки зрения антимонопольного законодательства и защиты национальных интересов Казахстана.
- *Прибыльность и результативность прямых инвестиций*. Инвестор вправе рассчитывать на получение прибыли от вложения инвестиций в реализацию любого инвестиционного проекта, свободно реинвестировать ее в развитие казахстанской экономики.
- *Стимулирование прямых инвестиций в приоритетные секторы экономики*. Система льгот и преференций призвана поощрять вложение прямых инвестиций, прежде всего в развитие тех отраслей и регионов, от которых зависит повышение эффективности и конкурентоспособности, а также решение важных проблем развития государства.
- *Обеспечение информационной прозрачности внутреннего фондового рынка и равных условий для деятельности на нем различных групп инвесторов*.
- *Сохранение окружающей среды*. Прямые инвестиции, вкладываемые в недропользование и развитие производства товаров и услуг, не должны вести к нарушению сложившейся в стране экологической системы. Окружающая среда в Казахстане страдает повышенной уязвимостью. Поэтому неконтролируемая техногенная деятельность может нарушить хрупкое равновесие в природе. Особое значение имеет ограждение Казахстана от размещения инвесторами экологически грязных отраслей и производств.

В рамках каждой задачи выделяются свои *приоритеты*.

Улучшение инвестиционного климата требует формирования такой деловой среды, чтобы стало выгодно вкладывать инвестиции в реальный сектор экономики не только иностранным, но и отечественным инвесторам, чтобы способствовало как притоку иностранного капитала, так и избежанию утечки за границу внутреннего капитала. Для этого представляется необходимым дальнейшее развитие нормативно-правовой базы, налогового и таможенного режимов, рынка рабочей силы, рынка земли и недвижимости, рынка транспортных и коммуникационных услуг, рынка банковских и финансовых услуг, рынка деловой информации, рынка социальных услуг, а также механизмов интерактивного диалога с инвесторами⁸. Важным направлением инвестиционной политики государства должно стать развитие внутреннего фондового рынка. Особое значение придастся формированию системы оценки инвестиционного

⁸ 8 Постановление Правительства Республики Казахстан от 1 июля 2005 года N 911. «Программа привлечения прямых инвестиций в Республике Казахстан на период 2005-2006 гг.» // Казахстанская правда. – 2005. – 1 июля.

климата в Республике Казахстан, вызывающей доверие среди инвесторов и привлекающих их новыми инвестиционными возможностями.

Капиталовложения в недропользование нефтегазовых объектов являются приоритетным направлением в инвестирование. Это наглядно демонстрирует одиннадцатикратный рост углеводородных инвестиций в 2005 году по сравнению с показателями 1996 года. При этом если десять лет назад в нефтегазовую отрасль было направлено около 946,9 млн долл.США, то по итогам 2005 г. этот показатель превысил 10,09 млрд. В 2005 г. объем инвестиций в недропользование составил в объеме 10,7 млрд., из них 2,3 млрд. затрачено на разведку, и 8,4 млрд. – на добычу нефти. В число крупнейших компаний-инвесторов на 2006г. Вошли Аджип ККО – 3044,3 млн. долл., «Тенгизшевройл» - 1557,1 млн., «Мангистаумунайгаз» - 1160,8 млн.долл., «ПетроКазахстан Инк» - 172,8 млн. долл. США⁹.

Основную часть прямых иностранных инвестиций вложили инвесторы из США, Республики Кореи и Великобритании, Турции, Китая, Канады, Японии, Индонезии, Германии¹⁰. В своем Послании народу Казахстана Президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев отметил: «В целом, в экономику Казахстана привлечено порядка 30-ти миллиардов долларов США прямых иностранных инвестиций»¹¹.

В целом, активизация привлечения новых инвестиций предполагает переход к целевому применению мер по привлечению инвестиций, более активное использование двусторонних механизмов инвестиционного сотрудничества, усиление взаимодействия с международными финансовыми и экономическими организациями в целях содействия новым инвестициям, использование рекламно-информационных механизмов постоянного действия и активизацию рекламно-информационной деятельности на внешних рынках инвестиций.

Совершенствование системы государственной поддержки прямых инвестиций направлено на улучшение законодательной базы государственной поддержки инвестиций; совершенствование системы фискальных стимулов прямых инвестиций, установление ведущей роли государства в инвестировании средств в создание инфраструктуры, необходимой для реализации проектов, выполнение функций «омбудсмана» и эффективное разрешение текущих проблем инвесторов.

В современных условиях, когда желательно, с одной стороны привлечь иностранные инвестиции в страну, а с другой проводить политику протекционизма возникающему отечественному предпринимательству. Таким образом, в условиях перехода к рынку специальное законодательство должно сохраниться, хотя его значение и удельный вес будут меняться. Если же переход к рынку будет длительным, это законодательство не только сохранится, но и получит дальнейшее развитие, и только в отдаленной перспективе его роль уменьшится, а затем оно станет ненужным.

⁹ Джантуреева Э. Нефтегазовые недропользователи подводят итоги // Kazakhstan: The International business magazine. - 2006. - № 1. – С.69.

¹⁰ Казахстан и его регионы. – Алматы: Агентство Республики Казахстан по статистике, 2005. - № 4.-С.27.

¹¹ Назарбаев Н.А. Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации: Послание Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева народу Казахстана. – Алматы, 2005. – С. 7.

TÜRKİYE – KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİNDE MEDYA SİYASET İLİŞKİSİ VE KARŞILIKLI ALGILAMALAR

Umsunay ZHUMASHEVA

ÖZET

Bu makalede Kazakistan ve Türkiye ilişkilerinin gelişilmesi ve bu gelişimlerin Kazakistan’da Türkiye algısına etkisi incelenmiştir. Ayrıca ikili siyasi ilişkilerde, medyada kullanılan dil ve iki taraflı bakışlar özetlenmiştir. Bunun dışında Kazakistan’da Türkiye algısı konusunda yapılan çalışmaların incelenmesi neticesinde Kazakistan’da Türkiye algısının olumlu ve olumsuz şekilleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte Kazakistan’da Türkiye algısını oluşturan kaynaklar incelenmiştir. Kazakistan–Türkiye basın yayın ilişkileri son senelerde ortaya çıkan önemli kriz üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Türkiye, Siyaset, Medya, Basın, Yayın, Algı, Yargı.

THE ROLE OF THE POLITICAL MEDIA AND MUTUAL PERCEPTIONS IN RELATIONSHIPS BETWEEN TURKEY AND KAZAKHSTAN

ABSTRACT

This article analyses developments of the international relations between Turkey and Kazakhstan. Moreover, it also analyses the impact of these developments in Kazakhstan. Besides this, it’s also an overview of the bilateral political relationships via the language which are using in mass media and how these two countries see one another. Apart from this, as the result of Turkish research in Kazakhstan, the positive and negative perceptions towards Turkey have been identified. Along with, the sources which were led to cause of the perception to Turkey in Kazakhstan are examined. The bilateral mass media relationship between Turkey and Kazakhstan are also studied after the crisis in recent years.

Keywords: Kazakhstan, Turkey, Media, Printing, Publishing, Perception, Justice.

GİRİŞ

Türkiye Kazakistan’ın bağımsızlığını ilk tanıyan ve Kazakistan tarafından “kardeş ülke” olarak adlandırılan bir ülkedir. Bağımsızlığını ilan ettiği andan itibaren iki ülke arasındaki ilişki bağı hiç kopmamıştır. Kültürel, ekonomik, siyasi ilişkilerin kurulması yeni egemenliğine kavuşan Kazakistan’ın ekonomik ve kültürel canlanmasında ve gelişmesinde büyük bir katkıda bulunmuştur. Bu ilişkiler zaman zaman daha da güçlenerek, son 10 senedir geniş kapsamda günümüzde de devam etmektedir. Uluslararası TÜRKSOY teşkilatı, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, Aksakallar Kurulu, Türk Akademisi ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği konseyinin kurulması ve birçok ortak anlaşmaların gerçekleştirilmesi buna delildir. Bunların hepsi, dini, dili, kültürü aynı olan iki kardeş ülkenin kültürel ilişkilerinin gelişmesini, ortak tarihimizin, milli değerlerimizin, edebiyatımızın, sanatımızın iki ülke halkı arasında tanınmasını sağlamıştır. Böylece iki halk arasında dostluk, kardeşlik payları başlamıştır.

Bu gelişmeler sosyal hayatta da görülmeye başlamıştır. Uzun zaman Rus Çarlığı, Sovyet yönetimi altında olan, dininden, dilinden, kültüründen ayrılmak üzere olan halkın

psikolojisinin değişmesini, gelecek neslin daha da aydınlanıp büyümesini sağlamıştır. Ancak bunlar kolayca gerçekleşmemekte ve zaman gerektirmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz işbirliği sadece siyaset çerçevesinde değil toplumsal bağlarda da gerçekleştirilmiştir ve söz konusu olan Kazakistan'da Türkiye ve Türk algısının olgunlaşmasını sağlamıştır.

Kazakistan'da bağımsızlığı kazanmadan önce Türkiye, Türk algısı farklı bakışlar üzerinden oluşmuştur. Bu bakışlar o zamanki Rus etkisiyle oluşmuş ama daha sonra küreselleşmenin getirdiği kültürel bağlarla olumlu yönde gelişmeye başlamış. Bu gelişmeleri etkileyen birçok faktör vardır. Bunlar iki ülke arasındaki eğitim sistemleri, sosyal paylaşım ağları, medya ve ticarettir. Bunların içinde medyanın etkisi daha büyüktür ve Kazakistan'da Türkiye algısının kaynaklarından biridir. Çünkü medya herhangi bir bilgiyi, haberi insana, topluma, dünyaya iletmede ve bilgilendirmektedir. Toplumda genel algı bu bilgilerden oluşuyor.

1. İkili Siyasi İlişkilerde Kullanılan Dil

Kazakistan ve Türkiye'nin ikili ilişkilerinde Devlet yöneticileri tarafından iki taraflı yüksek düzeyde ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bunların arasında son 10 senede gerçekleşen ziyaretler büyük öneme sahip olmuştur. Bu ziyaretler sürecinde iki devlet arasındaki ortak siyasi ve diplomatik ilişkileri geliştirilmesi amacıyla, yeni anlaşmalar, projeler, ticari- ekonomik işbirlikleri konusunda konuşmalar yapılmıştır.

13-15 Aralık 2007 tarihlerinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Kazakistan Cumhuriyetine resmi ziyaretinde, iki ülke arasındaki siyasi, ticari, enerji ve kültür alanlarındaki işbirliği geniş olarak değerlendirilmiştir. (Kazakistan-Türkiye: Dostluk ile İşbirliğinin 20 yılı, s. 47).

22-24 Ekim 2009 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Başkanının Türkiye'ye resmi ziyareti gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret sürecinde N. Nazarbayev Türkiye Büyük Millet Meclisinde konuşma yapmış ve Türkiye ile Kazakistan arasındaki Stratejik Ortaklık Anlaşması'na imza atılmıştır. (Kazakistan-Türkiye: Dostluk ile İşbirliğinin 20 yılı, s.49)

23-25 Mayıs 2010 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Kazakistan Cumhuriyetine resmi ziyareti düzenlenmiştir. Ziyaret sürecinde A. Gül Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu'nda konuşması gerçekleşmiş. Astana şehrinde Türkiye Büyükelçiliği binasının ve Türk Akademisi'nin açılış törenine katılmıştır. (Kazakistan-Türkiye: Dostluk ile İşbirliğinin 20 yılı, s. 49)

10-13 Ekim 2012 tarihinde N. Nazarbayev'in Türkiye Cumhuriyeti'ne resmi ziyareti, akraba iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin 20'nci yılı çerçevesinde düzenlenen yüksek düzeyli ziyaretlerin hülasası olmuştur. Birkaç anlaşmalara, projelere imza atılmıştır.

Forumlarda konuşmalar yapılmıştır. (Kazakistan-Türkiye: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği 2010-2013, s.5)

Bütün bu ziyaretler sürecinde yapılan konuşmalara bakacak olursak her iki ülkenin ortak amaçlarının olduğunu ve bu amaca erişmek yolunda birleşerek, bir güç olduğunu görebiliyoruz. Amaçları, ortak işbirliğinde bulunarak ilişkilerini devam ettirilmesi ve dostluk, kardeşlik paylarının daha da büyüterek geliştirilmesi olmuştur. Bununla birlikte, dili ve

kültürü, dini ile manevi değerleri aynı olan, aynı dili konuşan Türk ülkelerin bir araya gelmesi, bir bayrak altına toplanması olmuştur. Örneğin, Nazarbayev 2012 yılında İstanbul’da yaptığı konuşmada “Bugün hepimizin hayal ettiği gibi, Türk Dili konuşan ülkelerin tamamı bir bayrak altında toplanarak, bayrağımızı göğe yükselteceğimiz çok sevinçli bir gün. Bizim birleşerek yükselttiğimiz bayrağımız, her zaman yükseklerde görünsün” demiştir. (12 Ekim 2012, İstanbul, N. Nazarbayev’in Türk Konseyi’nde yaptığı konuşması, Kazakistan-Türkiye: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği 2010-2013, s.5).

Abdullah Gül de 2007 yılına yaptığı konuşmada “Her iki ülkenin ortak amacı kendi bölgelerinden başlayarak dünyanın diğer bölgelerine doğru genişleyen bir barış ve refah çemberi oluşturmaktır. İki ülke halkları arasındaki ortak kültür ve kardeşlik bağları ilişkilerimize müstesna bir nitelik kazandırmaktadır” demiştir. (14 Aralık 2007. A.Gül’ün Kazakistan-Türkiye İş Forumunda yaptığı konuşma. Kazakistan-Türkiye: Dostluk ile İşbirliğinin 20 yılı, 127 s.)

2. Basın ve Yayında İkili İlişkilerle İlgili Kullanılan Dil

Kazakistan Türkiye ilişkilerinde son 25 yıl içinde öne çıkan iki önemli kriz meydana gelmiştir. Kazakistan Türkiye ilişkilerinin basın ve yayın boyutu da bu çalışmada bu iki kriz örneğinde incelenmiştir. Bunlardan ilki 2006 yılında Kazakistan’daki bir fabrikada Kazaklar ile Türkler arasındaki kavgadır. İkinci kriz ise doğrudan Türkiye Kazakistan ilişkileri ile ilgili olmamakla birlikte ilişkileri etkileyen, 2015 yılında Türkiye’nin Rus uçağını düşürmesi olayıdır. İki örneğin seçilmesindeki önemli nedenlerden birisi de 2006 yılındaki algılarla 2016 yılındaki algıların mukayesesini yapabilmektir. Elbette burada iki olay arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Ancak olayların siyasi boyutundan çok basın yayın dilini nasıl etkilediği incelenmiştir.

2.1. 2006 Yılındaki Türk – Kazak İşçilerin Kavgası

20 Ekim 2006’da Kazakistan’ın Atırav şehrindeki ENKA şantiyesinde çıkan Türk- Kazak İşçilerinin kavgasından sonra Kazakistan ve Türkiye basın yayınlarında kavga nedenleri tartışılmaya başladı. Kimileri bu olayı “İşçilerin arasındaki basit bir kavga” derken, kimileri de “Kışkırtma olabilir üzerine gidilmeli” diye değerlendirmiştir.

Bu olaya Kazakistan ve Türkiye basın ve yayınlarda farklı nedenler söylenmiştir. Kazak basını ilk günlerde suskun kalmayı tercih ederken, birkaç gün sonra kavgayı Kazak işçilerin çalışma haklarının sömürülmesinden doğan, yıllarca ihmal edilen ve biriken sosyal adaletsizliğin patlaması şeklinde değerlendirmiştir. (azzattıyq.org -1-, 18.03.2016).

Kazak basınlarında olayın nedenleri:

- Hiçbir nedensiz Kazak işçilerinin işten atılmaları
- Türkiye işçileri ile Kazakistan işçilerinin maaşları arasındaki farklılık
- Kazak işçilerinin sözleşme maddelerinde belirtilen şekilde yönetim kadrosunda temsil haklarının kısıtlanması;
- Kalitesiz beslenme.
- Türk işverenlerin Kazak işçilerine karşı sert davranmaları;

Türkiye basınları ise olayı ilk günden “Tengiz Meydan Savaşı” diye aşağıdaki nedenlere dayandırmıştır:

- Kazak işçilerinin vasıflı olmalarından dolayı kendilerinden fazla maaş alan Türk işçilerini

kıskanmaları;

- Kazakların tembelliği. (İsina, 18.03.2016).

2.2. Türkiye – Rusya Uçak Krizi Hakkında.

Türkiye'nin 24 Kasım 2015 tarihinde Rus uçağını düşürmesiyle başlayan kriz bütün ülkelerin en önemli gündem konusu olmuştur. Türkiye uçağın düşürme nedenini “Türkiye sınırlarının ihlal edilmesi” olarak açıklarken, Rusya herhangi bir sınır ihlali olmadığını savunarak bunu “sırtımızdan bıçaklanmak” diye değerlendirmiştir. Bu kriz neticesinde Türkiye- Rusya ilişkilerinin neredeyse kopma noktasına geldiği iki ülke içinde hoş olmadığı bellidir. Türkiye-Rusya uçak krizi Rusya ile ortak ilişkilerde olan Orta Asya ülkelerini çok endişelendirmiştir. Ayrıca bir yanda Türkiye ile kardeş ülke olan, Rusya ile ise yıllardır ciddi ekonomik ortaklıkta bulunan Kazakistan için daha da endişeli olmuştur. Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev bu olayı “endişe verici” olarak değerlendirmiş ve dengeyi korumak için “*Ne kadar zor olursa olsun, buna rağmen, ortak komisyonun kurarak, çalışmaların sonucunda suçlular tespit ederek, cezalandırarak tekrar bu ilişkiyi düzeltmek lazım. Dostlarımız Rusya’ya ve Türkiye’ye bunu teklif ediyorum*” demiştir. (azattyq.org -2-, 18.03.2016). Bununla birlikte Nazarbayev, hem Rusya hem de Türkiye liderlerine yönelik ortak çağırıda bulunarak, “Ben, Rusya ile Türkiye’nin pozisyonlarını birbirleriyle yakınlaştırmak için yıllardır çalışan, onların bir birlerine dost ülke olması için çaba sarf eden adamım. Demirel hükümetinden başlayarak, Elsin Cumhurbaşkanlığına kadar bunun gibi çalışmalar yapıldı. Yıllardır çaba harcayan bu çalışmalarımız bir anda yok olma durumuna geldi” demiştir. (stan.kz. 18.03.2016)

Olayın olduğu günden bu güne kadar Kazakistan tarafından yapılan konuşmalara baktığımızda iki tarafla da ortak işbirliği olan Kazakistan iki tarafında ilişkileri düzeltmede sorumlu olmalarını ve ilişkilerini devam ettirmelerini belirlemiştir.

3. Kazakistan’daki Türkiye Algılaması İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Kazakistan’da Türkiye algılaması konusunda kapsamlı ve ilmi çalışmalar sayısı oldukça sınırlıdır. Çalışmaların çoğunda Kazakistan’da Türkiye algısı SSCB döneminde Rus etkisiyle olumsuz şekilde oluştuğunu, Bağımsızlığı kazandıktan sonra Türkiye ile birçok alanda yapılan işbirlikleri ve ilişkileri neticesinde olumlu şekilde gelişmeye başladığını söylemişlerdir. Dr. Anar Somuncuoğlu “*Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyetinde “Türkiye” ve “Türk” Algısının Geçirdiği Değişim*” başlıklı çalışmada bu ikili ilişkilerin en çok geliştiği alanlar turizm, ticaret genel olarak ekonomik ilişkiler ve eğitim olduğunu belirtmiş. Ancak bu ilişkiler gelişme beraberinde birçok sorun ve önyargı oluşturduğunu kaydetmiştir. Bu oluşan algı ve önyargılar şu şekilde sıralanmıştır:

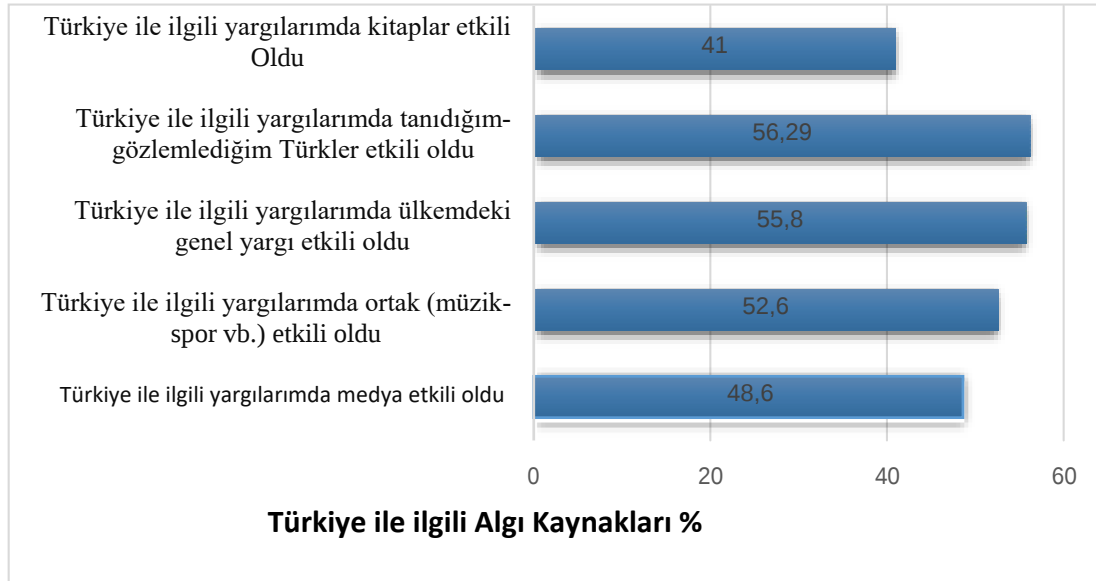
1. *Eğitim ilişkilerinden doğan algılar.* Burada Kazakistan’dan öğrenim görmek için gelen birçok öğrencilerin gelmesi, kazak gençlerinin Türkiye’yi yakından tanımasını sağlamıştır. Ancak kimi zaman bu öğrencilerin birçoğu farklı nedenlerden dolayı, olumsuz düşüncelerle ülkelere döndüklerini kaydetmiştir.

2. *Ekonomik ilişkilerden Doğan Algılamalar.* Türkiye ve Kazakistan ilişkilerinin yoğun olduğu ekonomi alanı da Kazakistan’da Türkiye ile ilgili birtakım yeni olumsuz algılamaların oluşmasına yol açtığını ve bu algılamalar inşaat sektöründe oluştuğunu belirtmiştir.

3. *İnsani Dolaşımdan Kaynaklanan Algılamalar.* Ticaret ve diğer ekonomik sebeplerle

meydana gelen insan dolaşımı ve ilişkilerinde, Kazakistan'daki Türkiye algısını olumlu etkiden çok, olumsuz etkilediği söz konusu olmuştur. Birçok nedenlerden dolayı Kazakistan'a gidince, ya da Kazakistan'dan Türkiye'ye gelince kültür şokunu geçiren bazı işçilerin olumsuz davranışları iki ülkenin de algısını olumsuz etkilediklerini belirlemiştir. (Somuncuoğlu, 2007, s. 51-54).

Bu konuda diğer bir çalışma da “Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi” tarafından “Kazakistan'da Türkiye ve Türk Algısı” başlığıyla yapılmıştır. Bu çalışmanın Kazakistan'da olumlu ve olumsuz Türkiye algısını ölçmek ve bu algı kaynaklarını tespit etmek gibi birçok amaçtan oluşmuştur.

Kişilerin Türk ve Türkiye algısının kaynakları, beş ayrı soru ile ölçülmüştür. Aşağıda grafikte verilen ortalama değerler Kazakların Türkler ve Türkiye hakkındaki algı ve yargılarının kaynakları tespit edilmiştir. Bu grafikte Kazakların Türkler ve Türkiye hakkındaki algı ve yargılarının oluşmasında, tanınan-gözlemlenen Türklerin ve ülkedeki genel yargının daha fazla etkili olduğu gösterilmiştir.

Kaynak: Salih Akyürek, *Kazakistan'da Türkiye ve Türk Algısı*, Rapor No: 44 Ankara 2012.

Sonuç

İki ülke arasındaki ilişkiler, işbirliği daha da büyüyerek gelişmeye devam etmektedir. Kazaklar Türkiye'yi “Kardeş ülke”, “Güçlü ülke”, “Güzel coğrafya” ve “Milli vatanseverliğin örneği” olarak değerlendirmektedirler. Kazakistan'daki Türkiye algısı bazı istisnai olaylar dışında olumludur. Ancak siyasi bağlamda Kazakistan Türkiye ile ilişkilerini bozmamak için çaba harcarken, Türk-Rus gerginliğinde doğrudan Türkiye tarafında yer almamaktadır. Bu durum Kazakistan ile Rusya arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerdeki karşılıklı bağımlılıktan kaynaklanmaktadır. Türkiye'de ise Kazakistan ile ilgili 2006 yılındaki “Türk - Kazak işçi kavgası” dışında çıkan haberler ve ikili ziyaretlerdeki verilen mesajlar olumludur.

Kaynakça

AKYÜREK, Salih, (2012), *Kazakistan'da Türkiye ve Türk Algısı*, BİLGESAM, Ankara.
SOMUNCUOĞLU, Anar, (2007), Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyetinde “Türkiye” ve “Türk” Algısının Geçirdiği Değişim, OAKA,C.II, S.3, s.41-70.
tasam.org “Kazak-Türk İşçi Kavgası” (www.tasam.org/tr/Icerik/438/kazak-

türk işçi kavgası). Erişim tarihi 18.03.2016

azzattyq.org -1- “Atırauda Kazakıstandık jane turkiyalık jumıssılar tobelesip kaldı” (<http://www.azattyq.org/content/article/1168787.html>). Erişim tarihi 18.03.2016.

azzattyq.org -2- “Turkiya Resey janjalında Ortalık Aziya kimge jaktasadı?”. (<http://www.azattyq.org/content/russia-turkey-kazakhstan-azerbaijan/27413280.html>).

Erişim tarihi 18.03.2016.

stan.kz “Nazarbayev Turkiya men Resey janjalına katıştı pikir bildirdi” (<http://stan.kz/prezident-resey-men-t%D2%AFrkiya-arasynda-k/>), Erişim tarihi 18.03.2016

ŞİKÂRİ DESTANININ TÜRK DÜNYASI'NDAKİ ÖNEMİ THE IMPORTANCE OF THE SHIKARI EPIC IN THE TURKISH WORLD

Dr. Nabi KOBOTARIAN (AZEROĞLU)

ÖZET

Âşıklık geleneğinin İran Azerbaycan'ı yöresinde önemli bir yeri vardır. Bölgede büyük Türk nüfusunun varlığı, âşıklık geleneğinin köklü bir kültür ögesi olmasına neden olmuştur. Tebriz âşıklık geleneğinde, destan anlatma büyük öneme sahiptir. Âşıklar düğünlerde, kutlamalarda, şenliklerde ve kahvehanelerde hikâyelerini anlatırlar. Tebriz, Urumiye, Zencan, Erdebil gibi büyük kentlerin yanı sıra köylerde, kasabalarda âşık kahvehaneleri âşıklık geleneğini sürdürmektedirler. Bu bölge Türk kültürünün zengin bir hazinesine sahip olan bölgedir. Bunun bir örneği olarak Türk dünyası âşıklık geleneğinde anlatılan nazımla nesrin iç içe olduğu en uzun destanın Şikâri Destanı'nın bu bölgeden derlendiği ve bilim dünyasına sunulmasıdır. Çalışmamızda Tebriz âşıklarının anlattığı ve Türk dünyasının uzun destanı olan Şikâri Destanı'nı tanıtmaya çalışacağız. Bu destanın en kapsamlı şekli 1960 yıllarında Tebriz'de âşık Yedullah tarafından anlatılmıştır. Destanın kasetleri 1996 yılından itibaren toplanarak kaybolup gitmekten kurtarılmıştır. Daha sonra bu destan "Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı" adlı yüksek lisans tezimizde yer almıştır. Destan 2013 yılında Türk Dil Kurumunun "Türk Dünyası destanları tespiti ve Türkiye Türkçesine çevrilmesi" projesi çerçevesinde kitap haline getirildi.

Anahtar Kelimeler: Âşık, Tebriz, Âşıklık Geleneği, Şikâri Destanı.

ABSTRACT

Minstrel (ashiki) literature has an important position in The Iranian Azerbaijan region traditions. The Turkish population existence in the area became the main element that made the deep roots of the cultural minstrel literature. Epic (ashiki) telling has a great importance in Tabriz minstrel literature. Minstrels (ashik) tell their stories in weddings, celebrations, festival sand in coffee houses. They hang on resume epic-telling in village sand small town in beside of large Cities like Tabriz, Urmiye, Zencanand Ardebil cities. This region is the richest Turkish cultural region. The longest story of the Turkish world's minstrel literatures of Shikari Epic in the region that is compiled, collected and submitted to the scientific World. We will try our best to get to know in our work out the Turkish World's longest Shikari minstrel epic literature that the Tabriz ashikm in strel shave explained clearly. The most inclusive version of this epic has been told in 1960 years by ashik Yedullah in Tabriz. The tape records of the see pics have been saved from getting lost by collecting the mand getting them together with the start of the 1996 years. After that, this epic has taken its place in our master degree study thesis workout with the name of "Ashik Tradition And Ashik Literature in Tabriz". The epic project has brought out as a book in 2013 after that was set out by the Turkish Language Institution and translating it to Turkey Turkish Language.

Keywords: Ashik, Tabriz, Ashik Tradition, Shikari Epic.

GİRİŞ

İran bölgesi, Türk kültürünün yoğun yaşandığı bölgelerden biri olmasına rağmen yeterince araştırılmamıştır. Son dönemde yapılan bilimsel araştırmalar bölgedeki kültürel zenginliğin ortaya çıkarıldığının belirtileri olarak değerlendirilebilir. Bölgedeki büyük Türk nüfusunun varlığı engin bir sözlü geleneği ortaya koymuştur. Bu bölgeden derlediğimiz âşıklık geleneğinin en uzun manzum ve mensur destanı olan Şikâri Destanı'nı bilim dünyasına

tanıtmaktan büyük kıvanç duyarız. Bu destan bölgenin kültürel hazinesinin en büyük incisi olarak değerlendirmemiz yersiz olmamalıdır. Motif zenginliği ve konu bakımından çok değerli olan Şikâri Destanı, Dede Korkut geleneğinin devamı niteliğinde sayılmaktadır. Anadolu sahasında tespit edilen Battalnâme ve Danişmentnâme'ye benzeyen destan ana teması benzerliği dikkat çekmektedir.

Prof Dr. İlhan Başgöz 1970 yıllarda bölgeye yaptığı bilimsel araştırmada konuyla ilgili çok önemli tespitlerde bulunmuştur. Bu bilgilerin bir bölümü Amerika Birleşik Devletleri, İndiana Üniversitesi'nde yayımlamıştır "İran Azerbaycan'ında Hikâye Anlatma Geleneği" başlıklı makalesinde yer verilmiştir.⁵ Bu çalışmalarda bölgedeki gelenekle ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: "Hikâye anlatımında da misafirler, âşığa bahşiş vererek âşıktan bir türkû talep edebilir. Bu gibi durumlarda âşık genellikle misafirini kırmaz. Gelen misafirler, kahveye bir miktar para öder. Bu para karşılığında hem âşığı dinler hem de bir tane ücretsiz çay içer. Hikâyenin sonunda ya da çıkacağı zaman da âşığa bir miktar para verir. Kahvede her gün aynı hikâye anlatılmaz. Genellikle çeşitli hikâyelerden bölümler anlatılır. Bu da her gün gelen kişilerin aynı hikâyeleri dinlememeleri içindir."

Âşıkların anlattığı halk hikâyelerine Azerbaycan yöresinde destan denilmektedir. Bunların hikâyelerden farkı nazım ve nesrin bir arada olması ve manzum kısımlarının saz eşliğinde söylenmesidir. İran Azerbaycan'ı âşıkların yoğun yaşadığı yerlerden olduğu için bölgede birçok destan tespit edilmiştir. Muharrem Kasımlı'nın belirttiği gibi Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyetinde görülen tüm âşık destanların kaynağı Güney Azerbaycan'dadır. Tebriz âşıklık geleneğinde halk hikâyesi anlatma oldukça yaygındır. Toylarda, âşık kahvehanelerinde ve çeşitli meclislerde sazını göğsüne alan âşıklar, şiirlerin ve mahnıların yanı sıra hikâyeler de söylerler. Özellikle de toya katılan misafirler, âşıkların ustalığını ölçmek için belli başlı hikâyelerden bölümler isterler.

Şikâri Destanı, konusu bakımından kahramanlık destanlar sınıfında yer almaktadır. Destanın ana kahramanı Şikâri, olağanüstü özelliklere sahip kahraman âşıktır. Hızır Peygamber tılsımları aşmak için ona yardım etmektedir. Bu destanın Dede Korkut hikâyeleriyle benzer yönleri önemlidir; Destanın genel konusu Şikâri ve oğulları Cihangir, Cihandâr ve Cihanbahş'ın Müslümanlığı yayması olmuştur. Şikâri ve oğulları fethettikleri yerlerde İslam bayrağını dikiyorlar, kiliseleri camiye çeviriyorlar. Kahraman birçok yerde savaştan önce abdest alıp alnını yere koyup iki rekât namaz kılmaktadır. Şikâri Destanı, kırk beş yıl önce kayda alınsa da destanda bugün bile kullanılmayan sözcüklere rastlamaktayız. Bu yönden destan önemli bir dil malzemesi olarak elimizde bulunmaktadır. Şikâri Destanı, yüksek lisans tezimizin bir bölümü olarak Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Dört kuşaktan süre gelen Şikâri Destanı,¹¹ Azerbaycan Türkçesinin Tebriz şivesiyle söylenmiştir. Destanda, Dede Korkut hikâyelerinde olduğu gibi nazım ve nesir bir arada kullanılmıştır. 1960 yıllarında Âşık Yedullah'ın ağzından kaset kaydına alınmış destanda 18 üstat-name, 255 koşma ve 65 mani (bayatı) bulunmaktadır. Destanda kullanılan nazım birimleri (3+4), (4+4), (6+5), (4+4+3) duraklı hece vezni olmuştur. Âşık destana üstat-name ile başlar, yer yer diğer üstat âşıklardan öğütlemeli şiirler (üstat-name) söyler ve destanı duvakkapma ile bitirir.

Şikari destan Türk destancılık geleneğinde olduğu gibi üç bölümden oluşmaktadır:

- 1- Üstat-nâme (Peşrev): Bu bölümde Mücrim Kerim'den iki üstat-nâme verilmiştir.
- 2- Destan bölümü: Şâh-i Dâra oğlu Şikâri, Rum diyarında Müslümanlığı yayma çabaları, oğulları Cehangir, Cehandar ve Cehanbahş'ın babaları Şikari ardından gitme maceraları konu edilmiş.
- 3- Destan geleneinde olduğu gibi âşık dua kısmıyla destana son verir.

Âşık Yedullah âşıklık destan anlatma geleneğinde olduğu gibi destanı Mücrim Kerim'den bir üstat-nâme (peşrev) ile başlar:

Dostum deyir sänâ selâm veränin,
Neçä başdan kamâl ü 'âri gäräk.
Alnı açık ola üräyi tamiz,
Doğru sözüylä i'tibari gäräk.

Qämimdä ağlaya toyumda gülä,
Özü öz qädrini qıymätin bilä,
Hälımı soruşup qädrimi bilä,
Doğru sözüylä düz ilgari gäräk.

Öyle allanmaya pula dövlätä,
Hile ila soxulmaya gäyrätä,
Dostunu salmaya heş xäcalatä,
Nâmus u gayreti 'âri gäräk.

(6+5)

ŞİKÂRİ DESTANI'NIN İÇERİĞİ

Eski zamanlar Rum Diyarında Şâh-ı Dârâ adlı bir padişah varidi. Onun Erçe ve Şikâri adlı iki oğlu varidi. Şâh-ı Dârâ'nın ömrünün sonlarına yaklaştığı için oğullarından birini kendi yerinde tahta oturtması gerekiyordu. Büyük oğlu Erçe halk arasında kötü tanındığı için, Padişah, küçük oğlu Şikâri'yi kendi yerine oturtur. Bu olayı Erçe kabullenemez ve Şikâri'yi ortadan kaldırmak için onu bir gezide kuyuya atar. Şâh-ı Dârâ'ya, Şikâri'nin ölüm haberi gelince oğlunu aramak için yola koyulur. Yolda dağlardan taşlardan Şikari'yi sorar:

Geldim dolanam başıva,
Mene bir heber ver Bâri¹,
Nenem kurban selvi boylum,
Niye derdin men almadım.

Cemâli varıydı mâh-ı münevver²,
Çiyninde³ eğlenmişdi şems'in kamer,
Çekdiğim zehmetler getdiler heder,
Sındı Şâhın perr ü bâli haray.

Menim adım Şâh-ı Dâre,
Felek salıb ah-ı zâre,
Çılmışdı şirim⁴ şikâre,
Dağlar nece oldu Şikari.

(4+4)

Burada, dağ kültünün âşıklık geleneği vasıtasıyla günümüze kadar geldiğini görebiliriz.

Şikari'ye Hızır tarafından pehlivanlık verilmiştir. İlahi güçler ona yardım ederler.

¹ Aşğın dediğine göre bari bir tür kuş ismidir.

² Parlak ay.

³ Omuzunda.

⁴ Şir: Aslan.

Şikari destanın bir bölümünde kendini böyle tanıtır:

Size kurban olum eyleşen⁵ canlar,
Ağamın elinnen bâde işmişem.
Heber verecağam her bir dövrannan,
Ağamın elinnen bâde işmişem.

Ovçu⁶ tek yatacam ov⁷ beresinde,
Tutaram bağlaram tez vedesinde⁸,
Düşmanı öldürürm öz vedesinde,
Ağamın elinnen bâde işmişem.

Eşkin bâdesini içip hesteyem,
Şeydâ bülbül kimi bir gül üsteyem,
Şikâriyem mende kemer-besteyem,
Ağamın ellinnen bâde işmişem.

Şikâri Keyvân Sovdager adlı bir tacirin vasıtasıyla ölümden kurtulur. Âşık kılıfında tekrar saraya döner, ancak kendini tanıtmaz. Erçe, ondan bir şeyler okumasını ister. Şikâri sazı alıp kendini tanıtmadan yüreğindeki sözleri şöyle söyler:

Nâmerdin üzü gülmesin,
Gizli sözüm âşikâr deyil.
Sırrımı heş kes bilmesin,
Gizli sözüm âşikâr deyil.

Ne lâzimdi özümü öyem⁹,
Sırrımı nâ-merde diyem,
Şer oğluyam şer-beçeyem¹⁰,
Kim meni âşık bilmir bilmesin.

Burada âşık kılıfında dönme motifini görüyoruz. Alpamış Destanı'nda olduğu gibi kahraman âşık kılıfına girip yurduna geri döner.

Erçe, Şikari'yi tanısa da o kendini tanıtmadan sarayı ve saltanatı kardeşine bırakıp yola koyulur. Şikâri, babasının mezarı başında sazını alıp şöyle der:

Dolanım başıva gül üzlü ata,
Ata can ne yatmısan mezârıda.
Özün getdin vallah râhet oldun,
Haberin yohdi meni zârıdan.

Eğer desem sözüm çohdu,
Düşmân sözü mene ohdu,
Bu yerin vefâı yohdu,
Ay dede can niye yatmısan?

⁵ Eyleşen: Oturan

⁶ Avcı.

⁷ Av.

⁸ Zamanında.

⁹ Öymek: Övmek.

¹⁰ Aslan yavrusu.

Geçen günü yohlamadım,
Düşman bağrım ohlamadım,
Sene ‘ezâ¹¹ sahlamadım,
Bilirem incimisen Şikâridan.

Destanda kahramanın psikolojik durumunu bildirmek için bazen şiirlerden sonra Bayatı (Mani) söylendiğini de görüyoruz. Örneğin Şikari babasının mezarı başında bu bayatiyi söyler:

Erzurum’a hay Erzurum’a,
Bu yollar geder Eruruma,
Devesi ölmüş Arabım,
Dözerem her zuluma.

Şikâri babasının mezarını ziyaret ettikten sonra onun ruhuna ikramda bulunarak, onun ruhundan yardım talep eder. Burada atalar kültürünün bir örneğini görebiliriz.

Şikâri Keyvân Sovdager’in kafilesiyle Yemen ülkesine gider. Eskiden onların arasında savaş olduğu için kendini Huda-perest olarak tanıtır. Menzer Şâh-ı Yemeni, onun ağırlığında altın vererek onu Keyvân Sovdager’den satın alır. Sarayda Behmen Vezir, onu tanıyıp yakalanmasını emreder. Şikari’nin kollarını arkadan bağladığında şöyle der:

Hükm eyledin kollarımı bağlatdın,
Kaldı vetnen sarı elim ne deyim,
Sinem üstü sazı çalar dağlatdın,
Yadlarınan ne danışım ne deyim.

Men Mecnun’u bu hâlde görmedim,
Çok ağladım gözüm yaşım silmedim,
Tifil¹² iken de şâd oluben gülmedim,
Bağlı kaldı benim kolum ne deyim.

Şikâri oldum işi hara yetirdim,
Gâfil oldum bir nâ-merde tutuldum,
Kul adına bu şehride satıldım,
Yolum düşdü bu berbâde ne deyim?

Şâhin diğer veziri Hocand Vezir, Şikâri’yi dardan kurtarmak için onu üç günlüğüne kendi evine götürür. Hocand Vezir’in kızı Pernâz Hanım, Şikari’ye aşık olur ve onunla evlenir. Daha sonra Şikari’nin Pernaz Hanımdan Cehandâr adlı oğlu olur ve Şikâri’yi zor durumdan kurtarır. Pernaz Hanım misafir odasında Şikari’yi bu sözlerle uykudan uyandırır:

Ne yatmisan hâb-ı kende¹³?
Hâb-ı ken[d]den ayıl oğlan.
İki gözüm cemâline,
Oldum sene mâyl oğlan.

Hoş gelmisen benim gülüm,
Hem gülümsen hem bülbülüm,
Ruhset verginen terini silim,

¹¹ Yas.

¹² Çocuk

¹³ . Kend: Şeker.

Kol boynuva salım oğlan.

Başın üste vardı bir saz,
Kış göylümü eyledin yaz,
Vezir kızıyam adım Pernâz,
Oldum sene mâyl oğlan.

Hocand Vezir, Şikâri'ye yardım etmek istese de Menzer Şâh-ı Yemeni onu öldürmek için Pöhrüz adlı bir pehlivanla karşılaştırır. Şikâri Pöhrüz'e şöyle der:

Canım Pöhrüz indi nedir merâmın?
Alıram canıvı men Hudâ-peret.
Keserem başıvı tökülsün kanın,
Alaram canıvı men Huâ- perest.

Ger kanım töküle zemin ü hâke,
Kabûl olar hak yolunda dergâhe,
Eger gedeseñ heft eflâke,¹⁴
Keserem başıvı men Huâ- perest.

Şikâriyem kılış vurram adıva,
Kıyametin gününde düşer yadıva,
Çağırınan üş yüz a[l]tmış altı tarı yetsin daduva
Alaram canıvı men Huâ- perest.

Şikâri Pöhrüz Pehlivan'ı savaşta yener, onu İslam dinine davet eder, kabul etmeyince onu öldürür. Bu arada Serheng-i Şâmi, Menzer Şâh-ı Yemeni'ye bir mektup göndererek kızı Simizâr'ı kendisine göndermesini ister. Şikâri, Serheng-i Şâmi'nin gönderdiği adamı öldürüp, böylelikle Simizâr'ın kalbini kazanır. Bir gün Simzâr ile aynı odada olduğu zaman arkadan hançerlenir. Simizâr Şikârinin kanlı vücudunu bağrına basıp şöyle der:

Mâh-ı Zemîn du[r] kıl başım çâresin,
'Eceb oldum beht-i kara bu gece,
Kekeb-i Esed'de burc-i Kamer'de,
Eceb ahdım şeb-i târe bu gece.

Geden yohdu bu cevânın eline,
Nâme yazam 'erzi hâli biline,
Bülbüldi hesret kaldı gülüne,
Kan ağlasın Şâh-ı Dârâ bu gece.

Duman gelsin bu dağları bürüsün,
Didem yaşı Ceyhûn olsun yerisin,
Bu cevânı vuran senin kolun kurusun,
Rast geleydin Zülfigâre bu gece.

Şikâri'yi eski arkadaşları kurtarıp onu mağarada iyileştirdiler. Şikâri'nin atının adı Merkeb-i Ejdahâr idi. Ona Şikâri'den başka kimse yaklaşılamazdı. Şikâri, onunla konuşur, bazen de saziyla ona söz söylerdi. Şikâri'nin ağırlığını da bu attan başka at çekemezdi. Hangi ata atlasaydı atın karnı yere değerdı. Hangi giysiyi giyseydi bedenine dar gelip yırtılırdı.

¹⁴ . Heft eflak: Yedi gök.

Destanda kadın-alp motifine de rastlamaktayız. Hurşid Banu yedi erkek kardeşiyle aynı anda güreşip ve onları bir birinin üstüne yığar. Hurşid Banu ormanda nikaplı olarak Şikâri'nin karşısına çıkar ve onu meydana davet eder. Şikâri ve Hurşid Banu kılıç kalkandan sonuç almayınca güreşmeye karar verirler. Üç gün üç gece güreşte sonuç çıkmaz. Bu defa kim kimi yerden kaldırırsa o kazanacaktır. Hurşid Banu, Şikâri'yi kaldıramaz. Şikâri Hurşid Banu'yu kemerinden tutup kaldırdığında kemer kopar ve Hurşid Banu yenildiğini kabul eder ve onu yenen adamla evleneceğini bildirip onunla evlenir. Bu evliliğin sonucu Cehândar adlı bir erkek çocuk olur. Cehândâr büyüdüğünde babası Şikâri'yi tılsım olmuş adadan kurtarır. Hurşid Banu, savaşlarda nikap yüzü Şikâri'ye yardıma gelir.

At, Türk kültüründe önemli yeri var. Dede Korkut boylarında olduğu gibi bu destanda da at, kahramanın en yakın arkadaşı ve sırdaşıdır. Şikâri, Ejdehe-hâr adlı atıyla dertleşir, ona sözler koşar:

Dostlarda refikde görmedim vefâ,
Dünyaya vermerem Ejda-hâr seni
Birde minsem dünyada sürrem sefâ,
Dünyaya vermerem Ejda-hâr seni.

Men cevânın yokdu burda anası,
Başımda vardı nâ-merdin yarası,
Ger ölseydim kimler tutardı yası,
Dünyaya vermerem Ejda-hâr seni.

Bu kemli günümde yoldaşsan mene,
Her den¹⁵ söhbet edirem sırdaşsan mene,
Merkeb demek olmaz, kardaşsan mene,
Dünyaya vermerem Ejda-hâr seni.

Bir kaç yerinden yaralanan Cehângir kan kaybederek bir çeşmenin başında atından yere düşer. At Cehângir'i boğulmaması için sudan çıkarır.(22. bölüm).

Şikâri, darda kaldığında Hızır'dan yardım ister. Hızır peygamber, pehlivanlık kemerini onun beline bağlamıştır. Düşmanlara karşı savaşlarda zor durumda kaldığında abdest alıp anını yere koyar, iki raket namaz kılar. Allaha yakarır:

Ehkem'ül-hâkiminsen¹⁶ ey kân-ı kerem,
Yetiş dâdime ey subhân benim,
Üreyim bağılyıb derdinen verem,
Yetiş harayıma lâ-mekân benim.

Kimim vardı kime gedim haraye,
Tebîb ola merhem sala yaraye
Şâhlar şahı özün yetiş haraye,
Verginen murâdim Şâh-ı merdân benim.

Terifin eylesem gelmez şumâre,
Düşmanın elinde kaldım âvâre,
Şikâriyem eyle çağır ram haraye,
Yetişer hayıma ey subhân benim.

¹⁵ . Her den: Arasıra.

¹⁶ Hakimlere hüküm sürensın.

Bazen Hızır rüyasına gelip ona İsm-i Azem'i ve Bâtil-i Sehr'i verir. Şikâri Tufân-ı Câdu ile savaşta bunlarla büyülerini etkisizleştirip yağını yener.

“Şikâri” destanında büyücüler, devler ve periler gibi olağan üstü güçlere de yer verilmektedir. Ekvân Dev Gülbâr vilayetinde Şâh-ı Şucâ'nın kızı Gonça Leb'e âşıktır. Her ay onu istemeye gelir. Vilayetteki pehlivanlar ona karşı çıksa da onun karşısında yenilirler. Şikâri'nin oğlu Cehângir'in yolu Gülbâr vilayetine düşer. Ekvân Dev'i yenerek halkı ve Gonça Leb'i devin elinden kurtarır ve onunla evlenir.

Dede Korkut destanlarında olduğu gibi kâfirlerin kızları kahramanın yanında olur. Serheng-i Şâmi'nin kızı Nâzik Beden ona âşık idi. Şikâri'nin birinci eşi Simizâr ve diğer kızları Serheng-i Şâmi tutukladığında Nâzik-Beden hapiste onların rahat olmalarını sağlar.

Destanın genel konusu Şikâri'nin Müslümanlığı yaymasıdır. O karşılaştığı püt-perest pehlivanları İslâm'a davet eder. Karşısındaki pehlivan ya kelmey-i şehâdet getirip Müslüman olur veya öldürülür. Bazen de pehlivanları yendikten sonra Müslümanlığı kabul eder. Yemen diyarının padişahını İslâm'a davet eder ve şehirde bütün kiliseleri cami'ye çevirir, İslâm bayrağını her tarafta astırır.

Şikâri, Menzer Şâh-ı Yemeninin yanında büyük saygı kazanır ve onu bu sözlerle Müslümanlığa davet eder:

Vacibdi mene senin hürmetin,
Yeri göyü halk eyleyib bir subhân,
Serrâfam men özüm billem kıymetin,
Deginen kelmeni¹⁷ gel ol Müselmân.

Ele bildim mennen aranı kırdın,
Gafilden¹⁸ başıma yare sen vurdun,
Nâ-me[r]t felek didergin¹⁹ salıb yurdum,
Gezirem dağda çöllerde pinhân.

Destigîr²⁰ olarsan ey bi-çâre sen,
Kıyâmet'de yanmıyasan nâre sen,
İmân getir o sâhib-i Zülfikâr'e sen,
Deginen kelme'ni gel ol Müselmân.

Serheng-i Şâmi, Şikâri'yi yakalamak için al eder. Müslümanlığı kabul ettiğini ona söyler ve onu sarayına davet eder. Şikâri ve yandaşlarının şaraplarına ilaç koyar ve böylelikle onları tutuklar. Şikâri, on sekiz yıl gün ışığı görmeden Serheng-i Şâmi'nin hapisanesinde kalır. Bu sırada Serheng-i Şâmi'nin kızı Nazik-Beden, Şikâri ve yandaşlarına yardımda bulunur. Bu zaman onun oğlanları Cehângir, Cehândar ve Cehânbağş onu kurtarmak için mücadele ederler.

¹⁷ . Kelme-yi şehâdet.

¹⁸ Aniden.

¹⁹ . Perişan.

²⁰ Yakalanmak.

Şikâri'nin büyük oğlu Cehângir, anası Pernaz Hanım'dan babasının kim olduğunu bu sözlerle sorar:

Başına döndüğüm gül üzlü ana,
Söyle görüm benim atam kimdi?
Südüvü emmişem men kana kana,
Söyle görüm benim atam kimdi?

Dolandırıp peymânemi doldurram,
Saraldıban gül rengivi soldurram,
Oğulsuz galarsan özümü öldürrem,
Söyle görüm benim atam kimdi?

Cehângirem senin üçün bir buta,
Korhuram ki seni bu nâlem tuta,
Mende dede deyim sende ki ata,
Düz de görüm benim atam kimdi?

Burada anaerklik olgusunu Cehângir'in sözlerinden anlayabiliriz. Cehângir babasının kim olduğunu söylemediği takdirde kendini öldürüp böylelikle onu oğulsuz koyacağını söyler.

Cehangir dedesi Hocand Vezir'den at istediğinde:
Sene kurban olum gül üzlü baba,
Verginen getirsin yahşı at mene,
Gece gündüz zikr eylersen kitâbe,
Verginen getirsin yahşı at mene.

Koy sürüden bir tek kuzu kapım men,
Sınıh göyüllere derman yapım men,
Ferhad olum, kayaları çapım men,
Gelib geden koy desin ferhad mene.

Cehânigrem, alam güylün, bitirim,
Üreyinnen kem kubârın götürüm,
Dedem Şikârini gedim getirim,
Ver getirsinler yahşı at mene.

Cehângirin anası Pernaz Hanım, Şikâri'nin verdiği kol bağını onun koluna bağlayıp yolcu eder. Yolu üzerinde Hiliye kentinde, halkı Zühhâk Pâdişahı'nın oğlunun zulmünden kurtarır. Oranın halkını Müslüman yapar.

Ekvân Dev, Gülbâr vilayetinde Şâh-ı Şücâ'nın kızı Gonça Leb'e âşıktır. Her ay onu istemeye gelir. Vilayetteki pehlivanlar ona karşı çıksa da onun karşısında yenilirler. Cehangir Ekvân Dev'i yenerek halkı ve Gonça Leb'i devin elinden kurtarır. Gonça Leb ona aşık olur ve onunla evlenir.

Cehângir Şâh-ı Şücâ'ya kim olduğunu, ne için oraya geldiğini şöyle açıklar:

Sene kurnân olum kible-yi devrân,
Derdim gizlindi salammaram aşkare.
Cevân canım koy olsun kurban,
Gemim çohdu getiremmem izhâre.

Felek meni elden ayrı salıbdı,
Dört bir yanı gem leşkeri alıbdı,
Dedem intizârdı, gözü yolda kalıbdı,
Derdim gizlindi salammaram aşkare.

Rum vilâyetinin şehriyârdı,
Harda olsa mezlum tereftarıdı,
Cehângirem dedem şer Şikâridi,
Hesretem ezelden men o ruhsâre.

Cehangir eşi Gonca Leb ile yolun devam eder. Serheng-i Şami'nin sarayına girmeyi başarırlar. Cehangir savaşta yaralanır. Şikari şehirdeki Müslümanların yardımıyla zindandan çıkarılır. Şikari ve yandaşları Simzâr'ı kurtarmak için Serheng-i Şami'yle savaşımaya karar verirler. Düşman tarafında olan Keyvan Pehlivan, rüyasında Hızır Peygamber'i görüp Müslüman olur. Şikari'nin yanına geldiğinde şöyle der:

Sene kurbân olum ay şer Şikâri,
Yuhuda görmüşem şahlar şahını.
Sen mene veresen bu iftihâri,
Yuhuda görmüşem şahlar şahını.

Gelmişem dostunan düşmen tanıyam,
Serheng-i Şâmi'nin pehlevânıyam,
Taze Müselmanam sine dağlıyam,
Yuhuda görmüşem şahlar şahını.

Görmüşem rüyada Şâh-ı Merdânı,
Mehşerde kuracah özü divânı,
Gafletten oyatdı²¹ o kerem kânı,
Yuhuda görmüşem şahlar şahını.

Şikari ve yandaşları Simzâr'ı kurtarmak için Serheng-i Şami'yle savaştıklarında oğlu Cehangir yardıma gelirler. Cehangir oğlunun kol bağından onu tanır. Simizar ve diğer tutuklular saraydan kaçarlar ve yollarını kaybedip tılsıma düşerler. Şikari bu haberi duyduğunda savaşı yarıda bırakıp tılsım olmuş yerden onları kurtarmaya gider. Burası Serefraz Şah'ın kızı Reyhane Peri'yi Devler'den korunması için tılsım olmuş bir yerdir. Yedi tılsımı çözüp Reyhane Peri'ye yetiştiğinde Reyhane Peri ona âşık olur ve onunla evlenir. Ancak babası Serefraz Şah onların beraber yaşamalarına izin vermez. Olağanüstü güçler Şikari'nin önüne çıksa da Hızır Peygamber'in yardımıyla onları yener.

Şikari Gülistân-ı Erem'i kâfirlerin elinden kurtarır. Halkını Müslümanlaştırdı ve oğlanlarına toy eyledi. Demdeme Cadu onu sihir gücüyle Tılsım-ı Minâ'ya atar. Şikari'nin oğlanları ve yandaşları onu kurtarmak için tılsımları aşip büyük tehlikelerle karşılaşır. Şikari'yi kurtarıp kötü güçleri öldürürler ve mutlu hayata başlarlar.

ŞİKARİ DESTANI'NIN ÖNEMİ:

Şikâri Destanı motif yapısı bakımından en zengin destanlarımızdan biridir . Dede Korkut kitabında görülen tüm motiflerin yanı sıra Azerbaycan efsanelerinde karşılaştığımız motifler de bu destanda görmemiz mümkündür . Şikâri Destanı'nda tespit ettiğimiz başlıca motifler şunlardır:

²¹ . Oyatmak: Uyandırmak

Ad koyma motifi , ava çıkma , Hızır motifi , çoban motifi , kırk yiğit motifi , kahraman kadın yardımcısı motifi , dağ , su , ateş , ağaç kültü motifleri , ata kültü , mağara motifi , geyik motifi , ok ve yay motifi , sihir motifi , yardımcı ve yol gösteren kurt motifi , aslan motifi , kız alma motifi , uyku motifi , mezar başında saz çalma motifi , kuyuda bırakılma motifi , âşık kılığında saraya dönme motifi , düşman ülkesinin sarayına girme motifi , Müslümanlaştırma motifi , kiliseleri camiye çevirme motifi , kâfir kızının kahramana yardım etme motifi , olağanüstü varlıklar motifi , kadın alp motifi , devler ile perilerin mücadelesi , kahramanın savaştan önce namaz kılma ve dua ederek yardım isteme motifi (dua motifi) , rüya motifi , yardımcı ihtiyar motifi , tılsım ve tılsımı yok etme motifi , yardımcı yol gösteren ve kahramanın arkadaşı olan at motifi , taşa dönme motifi , don değiştirme motifi , (İnsandan hayvana , hayvandan insana dönme ve yaşlı kadın şekline dönme) , üç , yedi , dokuz , kırk sayı motifleri .Şikâri Destanı dört nesil aşığın sinelerinden bugüne süre gelmiştir. Bu destan son zamanlarda bilim dünyasına tanıtılan önemli destanlarımızdan olduğu için daha çok inceleme ve araştırmayı gerektirmektedir. Türk dünyasının en uzun manzum ve mensur destanı niteliği taşıyan bu destan Anadolu sahasında karşılaştığımız Battal-name ve Danişment-name ile konu bakımından benzerliği üzerinde durulması gereken konudur. Aynı dönem ürünü olan destanın genel konusu Türkleştirmek ve Müslümanlaştırmak olmuştur. Destanın başlangıcı âşık tarafından bu şekilde anlatılmaktadır:“Rum diyarında Dârâ vilayetinde Şah Dara adlı bir padişahın Erçe ve Şikâri adında iki oğlu vardı...” Bu başlangıç bize birçok ipucu vermektedir. Âşık destanlarının kökeni İran Azerbaycan’ı sahası olduğu tespitinden yola çıkarak Şikâri Destanı’nın Battal-name ve Danişment-name’nin kaynağı yoksa iki sahada paralel giden ürünler olduğu daha sonraki araştırmalarla ortaya çıkacaktır.

İran Türkleri destancılık geleneneğinde Şikâri Destanı’nın önemi Kırgız Türklerinin Manas Destanı ile mukayese edilebilir. Her iki detan İslamiyetin yayıldığı devirlerde ortaya çıkan sözlü kültür ürünleri olup milli-İslami ülküyü yaymak ve koruma gayesinde bir tema taşımaktalar. Bu destan aynı zamanda Dede Korkut Oğuznamesi devamı niteliğinde olup Anadolu sahasında Battal Gazi ve Danişment Gazi temalarını işlemektedir.

Bu yönleriyle Şikâri Destanı İran Türkleri ve Türk dünyasında farklı bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

Sözlü Kaynaklar:

Âşık Yedullah Eyvazpur, (Şikâri Destanı’nı derlediğimiz âşık) yaş 81, Tebriz/İlâhçı’da (03.15.1995), (11.02.1999), (11.05.2007) ve diğer görüşmelerimizde kayda alınmıştır.

Âşık Hesên İskenderi, yaş 67, Tebriz. (19.04.1997) ve (10.04.1997) ve diğer görüşmelerimizde Kö

Âşık Hesên Gaffari, (vefat etmiştir), (08.04.1997), (09.04.1997) ve (10.04.1997) yıllarında görüşmelerimizde derlediğimiz Tufarganlı Abbas ile Gülgez Destanı.

Dr. Hüseyin Feyzullahi Vehid, yaş: 60, Tebriz’de (11.05.1015) ve diğer görüşmelerimizde düşüncelerinden yararlanmıştır.

Prof. Dr. Meherrem Kasımlı, yaş: 57, (11.25.2007) ve (1.5.2013) tarihli görüşmelerimizde kayda alınmıştır.

Gözel Banu Abbasi, yaş: 90, Tebriz’de (11.07.1995) ve diğer görüşmelerimizde kayda alınmıştır.

Yazılı Kaynaklar:

AKPINAR, Y. (1997), “Türkçülük ve Azerbaycançılık Kavramları Hakkında Bazı Düşünceler” *Kardaş Edebiyat*. 39. sy. 34-39. s. Erzurum.

ALPTEKİN, A. (1999), Azerbaycan ve Türkiye’de tanınan ortak âşıklar, *Türk dünyası dil ve edebiyat dergisi*. 7. sy. 33-42. s. Ankara.

ARAN, M. Sanan (1963), “Azerbaycan” *Türk Kültürü Dergisi*, 8. sy. 55-59. s. TKAE. Ankara.

ATSIZ, H. Nihal (1969), “Makaleler I. İran Türkleri”, İrfan Yayınları, İstanbul.

- BAŞGÖZ, İ. (1970), “İran Azerbaycan’ında Hikâye Anlatma Geleneği” Journal Of America Folklor. 330. sy. 391-405 s.
- CAFEROĞLU, A. - AKPINAR, Y. (1976), Türk Dünyası El Kitabı IV, Azerbaycan Türkleri Edebiyatı. Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2006), Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü, Akçağ Ankara.
- DOERFER, G. (1996), “İran’daki Türk Dili ve Lehçeleri ile Bunların Hayatta Kalma Şansı, III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, s. 303-310, TDK yayınları, Ankara.
- EFENDİYEV, P. (1981), Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı, Maarif Neşriyatı. Bakı.
- GÜNAY, U. (1992), Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KOBOTARIAN, N. (2007), Âşık Yedullah ve Şikâri Destanı, “II وارلیق آذربایجان عاشیق ادبیاتی”, Varlık, Tahran. 146. sy. 41-49. s. Kültürel Türkçe-Farsça Süreli Yayın
- KOBOTARIAN, N. (2013a), *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Adana: Karahan.
- KOBOTARIAN, N. (2013b), *İran Azerbaycanı Âşık Destanları I, Şikâri Destanı*, Ankara: TDK yayınları.
- KOBOTARIAN, N. (2015), *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ocak 2015, 910 sayfa.
- KÖPRÜLÜ, M. F. (1981), Edebiyat araştırmaları I,II, Akçağ, Ankara.
- REİCHL, K. (2002), Türk boylarının destanları, Çeviren Metin Ekici, TDK yayınları, Ankara.